

כוחות המגן הישראליים מהתמול להיום

אלוף י. אלון

„המדינה היהודית היא נייטרלית ביסודה. היא זקוקה לצבא רק לשם הגנה (אם-כי עליו להיות מזוין בכל כלי הנשק המודרניים) כדי לשמור על הסדר מבית ולהדוף התקפה מבחוץ.

תיאודור הרצל, „מדינת היהודים“, 1896.

פרק ראשון

צבא-הגנה-לישראל הוקם רשמית ב-27.6.1948. בתאריך זה כבר עמדו כוחות ארגון ה„הגנה“, משך ששה חדשים, במלחמת הגנה עצמית נגד לוחמי-גרילה ערבים ארץ-ישראליים, שתוגברו במתנדבים מן הארצות השכנות. היה זה ששה שבועות בדיוק לאחר שנסתיים המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, הוכרז על עצמאות מדינת-ישראל, וצבאותיהן הסדירים של שש ארצות שכנות — מצרים, עבר-הירדן, עיראק, סוריה, לבנון ויחידות סעודיות ששולבו בצבא המצרי — פלשו לתוכה והצטרפו אל היחידות הערביות המקומיות במאמץ משותף לחיסול המדינה היהודית הצעירה. נוכח האיום הגלוי מצד כוח ערבי מאוחד, שנראה בעל עדיפות צבאית מכרעת, דומה כי ההכרזה על הקמתה של מדינת-ישראל היתה צעד נועז ביותר. כדי להבין את סוד התעוזה לצעד זה, חיוני לתאר את הרקע ההיסטורי ליצירת כוח צבאי יהודי, שתחילתו כ-70 שנה קודם לכן, בצורת קבוצות קטנות של איכרים ושומרים, ואשר גולת-ההכותרת שלו הוא הצבא הסדיר של ישראל כיום. יש לזכור, כי תמיד נתקיימה תלות הדדית בין התפתחות המחשבה והארגון הצבאיים — במחתרת, במחתרת-למחצה ובצבא הסדיר הגלוי, תחת המשטרים העות'מאני, הבריטי או העצמאי — לבין ההתפתחות החברתית, המדינית והכלכלית של הישוב היהודי בארץ ישראל, בכל שלב ושלב. יתרה מזאת — קיימים היו קשרי גומלין בין התפקידים האזרחיים והצבאיים במעשי ההתישבות היהודית המחודשת בארץ. הישוב היהודי, על מוסדותיו הלאומיים והמקומיים הנבחרים, סיפק ל„הגנה“ כוח-אדם, ממוק, כסיסים אסטרטגיים, דתף רעיוני ומרות מדינית לקיום ארגונה הצבאי ולקידומו. „ההגנה“ מצידה העמידה לרשות הישוב בארץ והתנועה הציונית העור למית את עצמה בראש וראשונה, כמובן, כמכשיר להגנה-

הערת המערכת: מאמר זה, ברובו הגדול, הופיע לראשונה באנגלית, בספר על הגות צבאית, לציון יום הולדתו השבעים של הוגה הדעות הצבאי קפיטן לידל-הארט. הוא תורגם מאנגלית והותאם, במקצת, לקורא הישראלי עלידי המחבר.

עצמית ישירה, אינדיבידואלית וקולקטיבית; אולם לא פחות מכך היא התייצבה למרות המוסדות הלאומיים המרכזיים כאמצעי בעל חשיבות צבאית, אשר נוסף לערפו הצבאי מן הבחינה המבצעית, שימש מקור לעידוד מוסרי ליוזמות נוצזות בתחומי ההתישבות והמדיניות בהם פעלה התנועה הציונית בהיקף גדל והולך.

כבר בשנות השמונים של המאה ה-19, שעה שהארץ עדיין היתה תחת השלטון העות'מאני, והאוכלוסיה היהודית בה לא מנתה אלא רבבות אחדות, החלו להיוצר „תאים“ מקומיים למטרת הגנה-עצמית נגד שוד, גניבה, פשיטות, רצח ואונס. תאים אלה, כחלקם הגדול, נעדרו צביון מדיני, אולם בעקיפין היו להם השלכות ותוצאות מדיניות. היהודים חשו, כי לא יוכלו לשים מבטחם בשלטונות העות'מאניים, ובהתאם לכך התרגלו יותר ויותר להגנה-עצמית, לשם שמירה על חייהם, כבוד נשותיהם ורכושם, ולמעשה — על עצם זכותם לחיות בארץ הקודש.

כבר בסמוך לתחילת המאה ה-20 הופיעו מספר ארגונים צבאיים עבריים, בעלי מגמות מדיניות, אשר החלו לחשוב, בפעם הראשונה, במונחים של שירות כלל-לאומי. הם היו מוכנים להתנדב לכל שירות בטחוני בכל ישוב יהודי, יהא מרוחק ככל שיהא; ולמעשה — ככל שיהא מרוחק — כן ייטב. הם הצטרפו אל האיכרים ואל קבוצות-הנוער המקומיות להגנה על ישובים מבודדים אלה, על שדותיהם ומטעיהם.

במשך מלחמת-העולם הראשונה, ובמיוחד לאחר הצהרת בלפור וכניסת ארה"ב למלחמה, נחשדו היהודים הארץ-ישראליים (ובצדק) בחוסר נאמנות לאימפריה העות'מאנית ובשיתוף-פעולה עם הבריטים. כאשר גילו התורכים, כי פעי-לות מודיעינית מתנהלת מאחרי הקוים הגרמניים-עות'מאניים עלידי קבוצה מקרב בני המתישבים הותיקים, הם התאנו לפעילותם של כל הארגונים היהודיים הצבאיים והצבאיים-למחצה והגלו צפונה את כל הישוב היהודי בדרום, סמוך למצרים — שממנה היו הכוחות הבריטיים מתקדמים לעבר ארץ-ישראל.

בתקופה זו נוסדו הגדודים היהודים הראשונים במסגרת הצבא הבריטי, שלחם בזירת המזרח-התיכון. גדודים אלה הורכבו ממתנדבים וממגויסים מארץ-ישראל, מבריטניה ומאמריקה, וסיפקו לצעירים היהודים הזדמנות ראשונה לרכישת אימון וארגון צבאי טוב יותר ובקנה-מידה גדול יותר — וכן לצבירת כמות מסוימת של ציוד צבאי קל, אשר היה לו שימוש רב מאוחר יותר.

פרק שני

שורמה לארץ, במיוחד ממזרח וממרכז אירופה. העליה, לא זו בלבד שהגדילה את משאבי כוח האדם מבחינה כמותית, אלא גם תיגברה את ארגון ה"הגנה" מבחינה איכותית, שהרי רוב העולים היו עוד במיטב שנותיהם, חזורים אידיאליים לאומיים וחברתיים, ובמקרים רבים כבר טעמו את טעם המחנת הטרם-צבאית, בהגינם על קהילות יהודיות בארצות הגולה נגד פוגרומים אנטישמיים.

הצרכים המדיניים-אסטרטגיים היוו מלכתחילה גורם מניע, לפחות חלקית, בתכנונה ובפיתוחה של ההתיישבות הציונית-החלוצית. מיקום הישובים, למשל, נקבע על-פי שיקולים שונים: אפשרות לקיום כלכלי; צרכי הגנה מקומית; האסטרטגיה הכוללת של הישוב, שמטרתה היתה להבטיח נוכחות של יהודים בכל חלקי הארץ מתוך ראייה-לעתיד של פתרון הבעיות המדיניות בארץ; ולבסוף — התפקיד שגושי ישובים כאלה יוכלו למלא בשעת התנגשות כלל-ארצית, העשויה להיות מוכרעת לגבי עתידן של השאיפות הציוניות. בהתאם לכך נקנתה אדמה — או לעתים קרובות יותר, הוכשרה — בשטחים מרוחקים בלב אזורים המאוכלסים ערבים, וקרוב ככל האפשר לגבולות המדיניים של הארץ. כתוצאה מכך היו הישרים — מושבות, קיבוצים ומושבים — מבודדים זה מזה בשל ריחוק גיאוגרפי, מחסומים טופוגרפיים, הבדלים דמוגרפיים — וכן בשל מכשולים מדיניים שהערים המשטר המנדטורי. נוסף לכך, היה צריך כל ישוב יהודי לשמש גם משלט של ה"הגנה". לפיכך, לא היה די בתכנון כלכלי וחקלאי: מן ההכרח היה לשלב בהם תכנון וסידורים צבאיים, ולכלול בתקציב רכישת אמצעי-יצור ואמצעי-לחימה כאחד.

צרכים אלה החדירו יסודות חדשים לתודעה הצבאית של ה"הגנה" ולדרכי פעולתה. בין אלה היו: אסטרטגיה כלל-לאומית עקבית, שלקחה בחשבון תנאים מקומיים; תכנון מקיף; ניידות גדולה יותר; ושימוש נרחב יותר במקלעים קלים. וחשוב מכל — הם זירזו הקמתה של מפקדה אזורית עליונה, במחתרת, שהוסמכה מטעם המוסדות המדיניים הלגאליים, וכן מטה כללי צבאי (גם הוא במחתרת), מורכב מכל האגפים הרגילים ואשר בראשו עמד רמטכ"ל.

מאורעות 1936 ו-1939, שנתחוללו בהשראתו של המופתי הירושלמי, חג' אמין אל-חוסייני (שמצא מאוחר יותר מקלט בברלין הנאצית), גרמו אבידות כבדות ונזק רב בישוב היהודי. אותה שעה, ולמעשה מסיבה זאת, הם שימשו גורם מדרבן ומאיץ להתרחבותה הנוספת של ה"הגנה". תוך כדי המאורעות התעצמו כוחות הגרילה הערביים בכוח ובמספר במידה חסרת-תקדים, והכוחות הבריטיים (פרט לגילויים בודדים של התנהגות הוגנת) לא הראו כל נכונות לדכא גל זה של אלימות, אף שהיה זה מתפקידם, בהתאם להתחייבויותיה של הממשלה המנדטורית; ואם כבר ניסו לעשות משהו, היתה פעולתם לרוב בלתי-יעילה בתכלית. מוסדות ה"הגנה" הכירו בחומרת המצב החדש שנוצר ובסכנה שהוא טומן בחובו. היה ברור להם, כי אם לא יושם מיד קץ למאורעות, הם עלולים להגיע למימדים רציניים הרבה יותר. במקרה זה, הם עלולים לגרום באורח בלתי-נמנע להתמודדות פנים אל-

כיננו של המנדט הבריטי על ארץ-ישראל. מיד לאחר המלחמה סימן את תחילת הדרך למלויין של ההבטחות שניתנו בהצהרת בלפור באשר לזכותם של היהודים להגר לארץ-ישראל ולהתיישב בה, מתוך מטרה מוצהרת להקים "בית לאומי" יהודי. מאז החלה המתיחות שבין הערבים ליהודים ללבוש אופי יותר מדיני. בתחילה היא היתה מוגבלת לחלק קטן בלבד של האוכלוסיה הערבית; אולם כתוצאה מאירועים מסוימים — בעיקר גירושו של המלך פייצל הראשון * מדמשק וההסכנות והוסרה-החלטיות במדיניותם של חוגים מסוימים בממשלת המנדט — החלה האיבה הערבית להתפשט. היא מעולם לא כללה את כל האוכלוסיה הערבית, אולם מתיחות בין יהודים לערבים היתה מאז לתופעה-של-קבע בחיי ארץ-ישראל; למצב חדש זה היתה השפעה מובהקת על התפתחותו של ארגון צבאי יהודי.

לאחר מכן החלה סידרת התנגשויות צבאיות בין ערבים ליהודים, הידועות כ"מאורעות". הן אירעו במחוזות, כשכל התפרעות נרחבת מקודמתה, מנוהלת בצידוד טוב יותר ונושאת אופי צבאי יותר.

שלוש התנגשויות רחבות-היקף אירעו ביוזמת הערבים: ב-1921—22, ב-1929 ולבסוף ב-1936—39. הכוחות הבריטיים התערבו לעתים קרובות כדי להשליט סדר ולמנוע התלקחויות. לעתים הם אימצו לעצמם עמדה נייטרלית כביכול, אולם גם כאשר רצו לעזור לנתקפים בכנות — חלפו שעות, ולעתים ימים, עד שהחישו עזרתם לישובים יהודיים מותקפים. בראותם כי לא יוכלו לסמוך על השלטונות לבדם, לא היתה ליהודים ברירה אלא לפתח את ארגוניהם הצבאיים ולהתמיד בפיתוחם, אף שהשלטונות איימו עליהם וראו בהם מוסדות בלתי-לגאליים. ה"הגנה" התעצמה מאוד באותן שנים בזכות העליה ההמונית

* האמיר פייצל (לאחר מכן מלכה הראשון של עיראק) עמד, יחד עם לורנס איש ערב, בראש המרד הערבי נגד התורכים. כיוון העצר של אביו, השריף חוסיין מלך חג'אז, הוא היה למעשה מנהיגה ודובריה של הלאומיות הערבית. פייצל ייצג את הערבים בועידת השלום של 1919 בפאריס. הוא תמך בהצהרת בלפור, הביע אהדה לציונות והסכים לכינונו של המנדט הבריטי בארץ-ישראל מתוך הבנה, כי הערבים יזכו בעצמאות בארצות ישובם במזרח.

פנים של שני הצדדים, שעה שהערבים נהגו מעדיפות מספר רית מכרעת, מרציפות טריטוריאלית עם ארצות ידידותיות שכנות — ומנייטראליות, אם לא מסיוע עקיף, מצד הבריטים. מן ההכרח, שהתמודדות חזיתית בנסיבות אלה תסתיים בחתירה תחת האחידה היהודית באזורים מסוימים בארץ, או בדירבונה של מדיניות בריטית, שתהיה מנוגדת להצהרת בלפור ולהתחייבות המנדטורית. הצורך בהגנה יעילה שוב לא נבע אך מן הכורח שבהגנה על החיים והרכוש, אלא גם ובעיקר, מן הצורך לשמור על הקיום המדיני.

שתי תופעות חיוביות מצד הבריטים תרמו במידה רבה לטיפולן של נטיות חדשות אלה ב"הגנה". הראשונה היתה רשמית — הקמתה של משטרה לגאלית ליישוב היהודי. "משטרת הישובים העבריים" היתה מורכבת משלושה יסודות עיקריים: א) מספר מצומצם של יחידות מגויסות, שקיבלו משכורת וציודו בנשק קל על-ידי ממשלת המנדט לביצוע תפקידי השמירה המקומיים; ב) מספר גדול יותר של שוטרי-מילואים, שהורשו להשתמש בנשקן של היחידות המבצעיות לאימונים ובעתות חירום; וג) יחידות ניידות (שגם אותן החזיקה הממשלה), אשר פעולתן הוגבלה לגזרות מסר ימות, שבהן היו אחראיות לסיור בדרכים, לשמירת יכולים, לתגבור ישובים מותקפים, ולהצבת מארבים לכוחות גריליה ערביים בעת חדירתם לאזורים יהודיים או בחזרה מהם.

התופעה השנייה היתה בלתי-רשמית, אולם בעלת משמעות רבה — הכונה לקפיטן (לאחר מכן — גנרל) אורד וינגייט. הודות לאינטרסים של "חברת הנפט העיראקית", שצינור הנפט שלה לבלתי-הזיקוק בחיפה סבל חבלות חמורות מידי אנשי גריליה ערביים, הוקמה יחידה יהודית-אנגלית מעורבת בפיקודו של וינגייט (הידועה בשם "פלוגות הלילה המיוחדות") לשם הגנה על הצינור החיוני. אולם יחידה זו היתה קטנה מדי וכלי נשקה דלים מכדי למלא את התפקיד שלו יועדה. משום כך שיתף וינגייט פעולה עם "ההגנה": לעתים קרובות שאל נשק ממחסניה ופעל במשולב עם יחידות מקבילות שלה, שהיו כבר בשלב מבצעי. יחד עמן ביצע פשיטות ומארבים, בעיקר בלילה, באזורים נרחבים של הגליל משני צדיו של צינור הנפט. עם בוקר היו היחידות הבלתי-לגאליות נעלמות, בדרך כלל, בעוד היחידה הלגאלית חוזרת לבסיסה.

שני כוחות מזוינים אלה — האחד רשמי והשני רשמי-למחצה — אוישו באנשי "ההגנה", אשר השתמשו בהם לצרכי אימון ופעולה. הופעתו של וינגייט — בעל הלהט הציוני הבלתי-ריגיל בהשראת התנ"ך, הכשרון הצבאי החורג מן השגרה ואומץ-הלב הבולט — היתה מאורע בעל חשיבות היסטורית ל"הגנה". הוא כה הזדהה עם "ההגנה", עד שראוהו כאחד מחבריה. ידידו ועמיתו בורע הבלתי-לגאלית של "ההגנה", והאיש שהשלים אותו באישיותו ובתכונותיו, היה יצחק שדה: גאון צבאי בקנה-מידה בין-לאומי, אחד מן המפקדים הגדולים ביותר בהיסטוריה היהודית, ומורם ורבים של רוב המפקדים הישראליים הצעירים. הוא ווינגייט הביאו לשינוי מהותי בטקטיקה של "ההגנה". על-ידי פיטורל עמוק בדרכים, שדות ומטעים מרוחקים, הצבת מארבים בצירי הנועה של האויב ועריכת פשיטות על בסיסי אויב כדי לרסן את יומתו התוקפנית — הם נתכוננו לחלץ את הטקטיקה של

"ההגנה" מן החפירות והתיל הדוקרני אל השדה הפתוח של הגנה אקטיבית יותר.

בשלהי 1936 כבר היה ברור, כי מלחמת-גריליה זו לא תבוא לקיצה בעקבות התנגשות סופית בין ריכוזי שני הכוחות. כיון ששני הצדדים כאחד נחשבו בלתי-לגאליים בעיני השלטונות הבריטיים, לא היה אף אחד מהם מסוגל — ולו גם למשך זמן קצר ביותר — לקיים ריכוז כוחות כללי בשל נוכחותם של כוחות בריטיים. יתר על כן, לעובדה זו היתה השפעה נוספת — היא הגבילה את גודלן של היחידות הקרביות, לכן נאלצה "ההגנה" להתרכז בטקטיקה של לוחמת גריליה, בנצלה באורח מסכימלי את יחידותיה הלגאליות המעטות, תוך סיוע של יחידות בלתי-לגאליות, בשעה שהצורך היה דוחק ביותר. "ההגנה", ובעיקר יחידות-השדה שלה — הפו"ש (פלוגות-שדה) — למדו ללחום בשדה, בלילה וביום, בעיקר בכיתות ובמחלקות, לפעמים בפלוגה, ולעתים רחוקות (בשיי תוף-פעולה עם וינגייט) במסגרת של גדוד, שנתפצל ליחידות קטנות יותר. היחידות הללו למדו כיצד לאכן את האויב בשטח הרחי ובאזורים מעובדים, להציב מארב, לבצע פשיטה, לאגוף את האויב ולנתק מגע במהירות, כאשר הדבר הכרחי בשל סיבות צבאיות או אחרות.

מטרותיהם המידיות של הערבים היו: להשמיד מספר גדול ככל האפשר של ישובים יהודיים קיימים — אם על-ידי בידודם ואם בהתקפה ישירה; למנוע הקמתם של ישובים חדשים; לשבור את התנגדותם של היהודים, ולרפות את רוחם בדרישתם למולדת משלהם. מטרות הסופית היתה, לאלץ את הבריטים לחזור בהם מהתחייבותם לתנועה הציונית ולהבטיח קיום מתמיד של רוב ערבי בארץ-ישראל. מטרות התנועה הציונית היו בדיוק הפוכות: להגן על הישובים היהודיים, כפריים ועירוניים, ויהיה ריחוקם או הקושי בהגנתם כאשר יהיה; לקיים חיים נורמליים ככל האפשר — בייצור, במסחר, בתעבורה; למנוע התמוטטות כלכלית, ובכך להזים את טענת הערבים שהארץ היא בשליטתם; ולבסוף — להרחיב את ההתיישבות לעבר שטחים רחוקים יותר, שיש להם חשיבות אסטרטגית מיוחדת.

ואמנם, מסתבר, כי למעשה היו השנים 39—1937 תקופת שיא של התיישבות חלוצית, אשר פירושה היה גם חדירה צבאית לתוך אזורים פגיעים, באמצעות הקיבוצים והמושבים שזה עתה נוסדו. ליחידות הלוחמות נתוספו בתקופה זו יחידות הנדסה, שנטלו על עצמן לתכנן הקמת ישובים טרומיים, המצוידים בסידורי הגנה, שנקראו "ישובי חומה ומגדל". ראוי להזכיר את השיטה שבה היו נוקטים בדרך-כלל, במקום נתון היו מקימים מוצבי-התיישבות טרומי, בנוי עץ, שהכיל מספר צריפים, חדר אוכל משותף, מטבחים, מחסנים וכדומה. את המקום הקיפו בחומת עץ כפולת-דופן. את החלל בחומה זו מילאו בחצץ, החסין נגד כדורים, וכן התקינו בה חרכי-יריה. במרכז הישוב הוצב מגדל-שמירה עם זרקור בקצהו העליון; וכל הישוב הוקף בתיל דוקרני ולעתים אף ברצועות מוקשים. הקמתו של ישוב טרומי כזה, על אדמה בבעלות יהודית, הושלמה בדרך כלל תוך יום אחד — החל עם שחר וכלה בשעת לילה מאוחרת. המתיישבים היו על פירוב חברי תנועת נוער חלוצית-ציונית וחברי "ההגנה". הם העמידו

השלמתו של ישוב חדש נחשבה כמעין נצחון, אשר צוין על ידי הבאת האמהות והילדים מבסיס העורף אל ביתם החדש. כל זה נשמע מאוד בלתי צבאי, אך בתנאים ששררו בארץ-ישראל בשנות השלושים, היתה זו שיטה יעילה באופן יוצא-מין הכלל להשגת מטרות מדיניות וצבאיות. מרחבים חדשים פותחו בהצלחה, ובסיסים אסטרטגיים יהודיים חדשים נוצרו הודות לאותה אופנסיבה של המתיישבים עצמם, אשר בעת ובעונה אחת נשארו פועלים גם כאשר שרתו שירות צבאי, והיו בבחינת חיילים גם כשעסקו בעבודתם החקלאית.

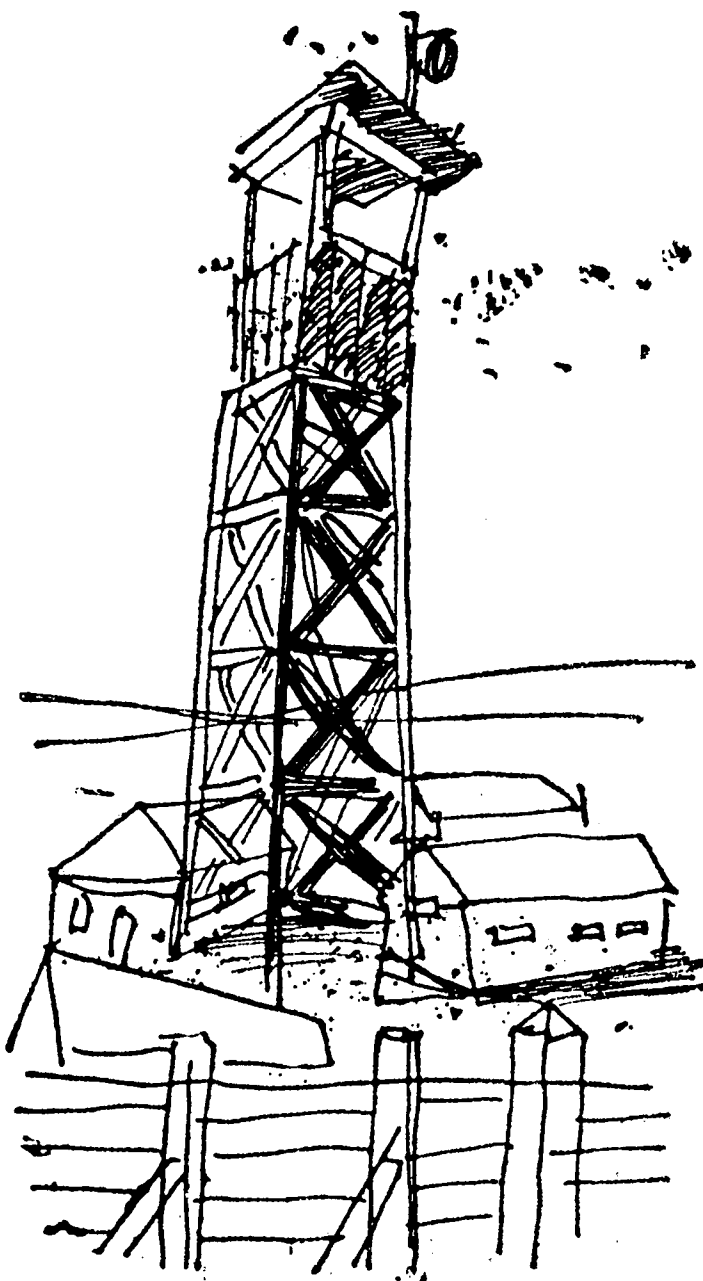
בלחץ הלאומנות הערבית המיליטנטית הגדילה ה"הגנה" את כוחה ומספר חבריה. באותם ימים היא כללה כמעט כל יהודי ויהודיה ביחידה המתאימה. היא אימנה מספר גדול של מש"קים וקצינים; היא רכשה כלי-נשק טובים יותר ורבים יותר. והחשוב מכל — היא הרחיבה את אופיה הכללי-לאומי וביצרה את סמכות הפיקוד העליון שלה. היא אפילו הצליחה להקים לראשונה יחידה מגויסת, שהוחזקה כעתודה כל-ארצית. יתר-על-כן, כל זה הושג מבלי לצמצם בחשיבותם של הפי-קודים האזרחיים והמקומיים, ולעולם לא על חשבון היוזמה הטקטית של מפקדים בדרגים נמוכים יותר. מבלי להתעלם מכשלונות וממגרעות, אפשר לומר, שמבחינה צבאית נסתיימה תקופה זו באופן כללי בנצחון. שום ישוב לא ניטש, ואף נוס-פו ישובים חדשים, שיצרו ריכוזים יהודיים בשטחים חיוניים. לאחר שהערבים נוכחו, כי התקפותיהם עולות להם במספר גדל והולך של אבידות, הלכה ופחתה תוקפנותם, עד לשלום יחסי — אם כי בלתי-יציב — שהושג לקראת אביב 1939.

ההתקדמות הצבאית הגדולה מבחינת ההגות והארגון כאחד היותה, ככלות הכל, את הגדול בהישגי התקופה. בהתבססותה על מרחבים אסטרטגיים חדשים, שיפרה ה"הגנה" באורח מת-מיד את יחידותיה מבחינה כמותית ואיכותית, ברמת האימון נים והמשמעת, וכן במידת הבטחון העצמי של שורותיה, הודות לגסיון הקרבי שנרכש על-ידי יחידותיה הותיקות וטבילת-האש בה נתנסו לראשונה המוני טירונים. ה"הגנה" לא יכלה עדיין להשתבח במבנה גדודי כיחידה טקטית. אולם היא יכולה היתה לטעון להישג לא מבוטל בתנאי הימים ההם ביסוד הגדוד כמסגרת לוגיסטית והפלוגה כיחידה הטקטית הגדולה ביותר. המשמעות של התפתחות זו היתה רבת-חשיבות: ה"הגנה" החלה מתגבשת כמיליציה מודרנית, כצבא בהתהוות.

בשעה שהציונים זכו במאבק הצבאי של שנות השלושים, זכו הערבים במאבק המדיני. נוצר הרושם, שעלית כוחן של מעצמות הציר (גרמניה ואיטליה) וההרפת התעמולה שלהן ב"מזה"ת העלו במקביל את כוח המיקות של הערבים באותה תקופה הרתי-גורל. הם התנגדו בהצלחה להמלצות ועדת פיל (1937) לחלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות — האחת יהודית והשניה ערבית — וסחטו מן הממשלה הבריטית את "הספר הלבן" הנודע-לשמצה (1939). "ספר" זה נועד לשמור בדרך-קבע על היחס המספרי הקיים בארץ-ישראל בין הערבים ליהודים; דהיינו — להנציח את נחיתותם המספרית של היהודים על-ידי צמצום דרסטי של העליה לארץ, אפילו מגר-מניה הנאצית. ה"ספר" אסר על היהודים להתיישב באזורים נרחבים של ארץ-ישראל הקטנה, ואפילו במקומות שהאדמה

עצמם לרשות המוסדות הלאומיים, אשר החליטו בדרך כלל — תוך התייעצות עם המועמדים — היכן ומתי יהיה עליהם להתיישב התישבות-שליקבע. ביום היתה משטרת הישובים העבריים מספקת הגנה צמודה, בעוד היחידות המחתרניות קיימו מארבים וסיורים הרחק מן הישובים, כשהם שומרים את מבואותיהם. המתיישבים עצמם, שנשאו עמם נשק בשעת עבודתם והשתתפו איש-איש בתורו כדי לשמור על ישובם החדש, היוו גירסה מודרנית של העובדים בימי נחמיה, אשר "באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח" (נחמיה ד, 11).

בחסותו של ישוב-מצודה זה הצליחו לא רק לעבד את האדמה, אלא גם, בבוא הזמן, להקים בסמוך ישוב חדש, משוכלל יותר.

פרק שלישי

ההתפתחויות בחזית המערבית בשנים הראשונות של המלחמה יצרו מצב חדש במזרח-התיכון. צרפת נכבשה, והכוחות הצרפתיים בסוריה ובלבנון הצהירו על נאמנותם לממשלת וישי. תורכיה עדיין הייתה נייטרלית, אולם נחשדה בנכונות להצטרף למעצמות-הציר אם יתמידו בהצלחותיהם. מעצמות-הציר איימו על מצרים מבסיסה שבמדבר המערבי. חוגים ערביים נטו לברלין ולרומא, וההפיכה של רשיד עאלי בבגדאד הסעירה את המזרח-התיכון כולו. נראה היה, כי על כל האיזור איימה האפשרות של תנועת מלקחיים עצומה. מנהיגי הישוב היהודי בארץ-ישראל החלו לפתע להבין, כי ארץ-ישראל עלולה ליהפך שדה-קרב למערכות גדולות, וכי היא עלולה, כמו אזורים אחרים, להיות מפונה על-ידי בעלות-הברית. אם היה קורה כזאת, היו היהודים ניצבים בפני שני אויבים — הגרמנים והערבים. תחושה זו היא שהייתה את נקודת המפנה בהיסטוריה של הארגון הצבאי היהודי.

תחושת-סכנה זו דירבנה לפעולה מידית. במאי 1941 נענה הפיקוד העליון של ה"הגנה" — בהסכמת הנהלת ההסתדרות הציונית — להצעה להקים מוקדם ככל האפשר כוח-מחץ עצמאי במחתרת, שיכלול תשע פלוגות מגויסות, אשר תהיינה מוכנות לפעולה בכל זמן ובכל מקום. יחידה זו, הידועה בשם פלמ"ח (פלוגות-מחץ), נועדה לפעול באורח עצמאי או בשי"תוף-פעולה עם בעלות-הברית, בהתאם לנסיבות המשתנות. ייסוד הפלמ"ח חל בימים, שבהם החליטו בעלות-הברית לפלוש לסוריה וללבנון באוגוסט 1941. נראה, כי בשל היותן של בעלות-הברית לחוצות בזמן שנדרש להכנת פלישה זו, הוזמנו שתי הפלוגות הראשונות של הפלמ"ח, באמצעות תיווכה של המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, להשתתף במערכה בפעולות עצמאיות, כסיירים או כחבלנים, כיחידות קדמיות, ובמשימות מודיעיניות מעבר לקו-האויב. כל המבצעים הללו הוכתרו בהצלחה, לשביעות רצונו הרבה של פיקוד בעלות-הברית באיזור. מאותו זמן ועד לנצחון בעלות-הברית באל-עלמין המשיכו בשיתוף-פעולה רשמי, אולם מבלי לשלב באופן אורגני את חברי הפלמ"ח בצבא הבריטי — בניגוד לרעיונות הצעירים היהודים, שהצטרפו לצבא הבריטי על פי צו ההנהלה הציונית ומפקדת ה"הגנה" והשתלבו בתוכו. הדבר הביא להכרה דה-פקטו בפלמ"ח, אם-

היתה רכושם של יהודים, ובכך יצר מעין גטו חדש בארץ היעודה עצמה. "הספר" צוה על פירוקה של ה"הגנה", והבטיח ממשל עצמי בעתיד הקרוב — דבר אשר, בתנאים של אותם ימים, היה פשוט מפקיר את המיעוט היהודי לחסדו של הרוב הערבי. היה ברור, שמדיניות זו, אם תוגשם, תשים קץ לחלום היהודי להקמת מדינה, וייתכן שפירושה יהיה גם חיסול פיסה של הישוב היהודי בארץ-ישראל. שום מנהיג יהודי — ואפילו המתונים ביותר, כמו חיים ויצמן — לא היה מוכן לקבל מדיניות זו. נראה היה, שלאחר שנים של יחסים תקינים בין היהודים והבריטים בארץ-ישראל (יחסים שאמנם לא היו מצלחים תמיד, אולם גם לא היו כשלון מוחלט) — לא יהיה מנוס מהתנגשות גלויה.

ואכן, ההכנות למלחמה במדיניות ה"ספר הלבן" החלו כמעט מיד; לא נגד בריטניה הגדולה בתור שכזאת, אלא נגד מדיניות ה"ספר הלבן" בלבד. מספר ספינות עם עולים בלתי-לגאליים הגיעו לחופי ארץ-ישראל (אחרות טבעו בלב-ים). ישובים חדשים הוקמו באזורים אסורים בשיטות שהיו נהוגות אז. ההבדל היה רק בכך, שנתכוננו להשתמש בהם כבאמצעי-מלחמה בבריטים, שקיימו את מדיניות ה"ספר הלבן", ולא נגד הערבים, ובכך שעתה הכרחי היה להקימן מן הערב עד הבוקר, כדי להעלים את דבר הבניה מעיני הבריטים.

ההכנות הרחיקו לכת עד כדי הקמת קבוצה מיוחדת לפעולות מיוחדות (פ"מ) של מתנדבים, אשר אומנו בחבלה ובמבצעי-קומנדו במטרה להרחיב את המאבק למישור הצבאי הטהור. אז פרצה מלחמת-העולם, והיהודים מצאו עצמם ניצבים בפני דילמה. הבריטים לחמו בגבורה — ובתחילה לבדם — באויבם הגדול ביותר של היהודים בהיסטוריה כולה. בנסיבות הקיימות, האם יוכלו היהודים להוסיף ללחום בבריטים באחד מבסיסהם החיוניים במזרח התיכון, ובכך להחליש את המאמץ המלחמתי שלהם נגד האויב המשותף? התשובה היתה, כמובן, שלא יעשו זאת. הבעיה העיקרית היתה אחרת: כיצד להתקבל כבעל-ברית — באופן רשמי או בכל אופן אחר — למלחמה הממשית נגד הגרמנים והאיטלקים. מצד שני, האם יוכלו היהודים לנקוט עמדה, אשר עלולה להתפרש מצד לונדון כהתפשרות עם מדיניות ה"ספר הלבן"? גם בקשר לכך היתה התשובה, כמובן, לא! מן ההכרח היה איפוא להתמיד בעיקרון ההתנגדות ל"ספר הלבן" ובהכנות הצבאיות למאבק. דוד בן-גוריון היטיב להגדיר את המצב הפרדוקסלי הזה שעה שאמר: "נילחם בגרמנים כאילו לא היה 'ספר לבן', ונילחם ב'ספר הלבן' כאילו לא היו גרמנים". אולם למעשה נתברר, כי החלק הראשון של הצעתו היה קל יותר לביצוע מן החלק השני. הדבר שאירע למעשה הוא, שהישוב היהודי בארץ-ישראל הקדיש עצמו למאמץ המלחמה הכללי נגד מדינות-הציר, אולם למרבה הצער, ושלא מן התבונה, זנח את יחידותיו המחתרתיות העצמאיות. ייתכן שלא היתה כל אפשרות למנוע את הדבר. כן השפיעה על כך האשליה, שקיינה בלבם של הרבה יהודים (בצד השאיפה הכנה לקחת חבל בהבסתה של גרמניה), כי ההיסטוריה עשויה לחזור על עצמה, וכי מלחמה זו עשויה להביא בעקבותיה "הצהרת בלפור" חדשה, ובה התחייבות ברורה ונחושה יותר להקמת מדינה יהודית.

כי זמנית בלבד, מצד השלטונות הבריטיים. שני הצדדים סירבו להרחיק לכת מזה. הפלמ"ח עמד על עצמאותו והתבדלותו מן הצבא הבריטי, ואילו הבריטים הדגישו את אופיו הזמני של שיתוף-פעולה זה. נראה היה, כי שני הצדדים הבינו, שהם עלולים בעתיד הלא-רחוק למצוא עצמם משני עברי המתרס. בהתאם לכך, היה עליהם לאהוב כך, כאילו הם עשויים לשנוא זה את זה בעתיד" (כדברי אריסטו על הזקנים).

התקופה הקצרה של שיתוף הפעולה עם הבריטים העניקה לפלמ"ח שעת-כושר נדירה לרכוש אימונים מתקדמים יותר, בתנאים לגאליים — על-ידי מדריכים בריטיים ומדריכים משלו — תוך התמחות במקצועות החבלה, פעולות-קומנדו, מודיעין ואמצעי תקשורת מהסוגים שהתאימו ללוחמת-גרילה נגד הגרמנים למקרה שיגיעו ארצה. בכיסוי של כמה מאות פלמ"חאים, אשר הוכרו על-ידי הבריטים, רכשו מאות רבות של לוחמים נוספים אימונים ונסיון דומים. כמה מאנשי הפלמ"ח ומתנדבים אחרים מחברי ה"הגנה" פעלו כצנחנים בודדים בארצות הכבושות בבלקן כדי לעורר התנגדות יהודית נגד כוחות הכיבוש. כמה מהם פעלו במסגרת הצבא הבריטי ביחידות-פשיטה ארוכות-טווח מאחורי קווי האויב במדבר המערבי. כמה מהם, ששלטו בשפה הגרמנית, הוחדרו אל מחנות השבויים הגרמניים, מחופשים כשבויי מלחמה למטרות מודיעיניות; ועשרות פלמ"חאים אחרים התאמנו והתחפשו כערבים לפעולות דומות בסוריה, בלבנון ובארץ-ישראל, כחלק מההכנות הנרחבות לקראת פלישה גרמנית אפשרית. אולם החלק הארי של הפלמ"ח ערך את עצמו כגרעין-מוביל להתנגדות כללית של הישוב למקרה שהכוחות הגרמניים והאיטלקיים יצליחו לפלוש לארץ.

הצורך להתכונן למערכה נגד מכונה צבאית כמו זו הגרמנית סיפק למטה הכללי ולמפקדי הפלמ"ח הזדמנות לחשוב, לתכנן ולהכין את אנשיהם לקרב באופן המודרני ביותר. אי-שיוון הכוחות היה ברור. מאבק חזיתי כולל ישים קץ לכוחות היהודיים. לכן היה צורך להכין תכנית-פעולה מיוחדת במינה, אשר תתאים לתנאים המיוחדים של הארץ. הכוח המניע מאחורי זה היתה ההחלטה הנחושה, להציל חיי-אדם רבים ככל האפשר מן האוכלוסיה האזרחית; להאיט את התקדמות הצבא הגרמני, כדי לעזור בחזיתות אחרות; ואם לא יהיה מנוס מן המות — למות תוך לחימה באויב ולא בכבשנים. התכנית היתה רבת-דמיון. את כל האיוור, הכולל את הרי-הכרמל על גאותיה, עמק זבולון (בין חיפה לעכו), רכס ההרים של הגליל המערבי — שיישעו על מפרץ-חיפה כבסיס יס-תיכוני ושדה-תעופה על החוף — הוחלט להפוך למצודת-מקלט עצומה לכל יהודי ארץ-ישראל, שמספרם היה אז קצת יותר מחצי מיליון. זו נועדה להיות "מצדה מודרנית", עם כוח גדול יותר וסיכויים טובים יותר. הצירוף של איוור הררי עם מוצא לים ושדה-תעופה — אשר יזכה לתמיכה מלאה של בעלות-הברית בכל הנוגע לאספקה, ושיוגן לעומק ויסתייע בפשיטות-גרילה על קווי תקשורת של האויב, על בסיסיו ועל מתקניו — נחשב כבעל סיכוי סביר להחזיק מעמד. הצלחותיהן של בעלות-הברית בטוברוק, בלנינגרד ובראשי-גשר מכותרים אחרים, היו הוכחה לכך, שהתכנית לא היתה בלתי-מעשית. קיוו אפילו, כי אם וכאשר ישתנו פני הדברים, יהיה מעוז זה של

הכרמל לראש גשר לפלישה, אשר יאפשר לפגוש את צבא-יהיה המתקדמים של האויב במחצית הדרך.

למרבה המזל, לא נתעורר מעולם כל צורך להפעיל תכנית זו הלכה למעשה. אולם עצם הינצרותה של אסטרטגיה בקנה-מידה גדול כזה — האימון הצבאי וההכנות הארגוניות ולימוד המבנה, האסטרטגיה והטקטיקה של האויב תוך כדי כך — סיפקו ל"הגנה" ולכוח-המחץ שלה, הפלמ"ח, מימד חדש של דמיון ונסיון בתכנון צבאי. הדבר קידם באופן ניכר את המחשבה הצבאית היהודית לשלב בשל ובוגר יותר.

באופן כללי, אפשר לומר בבטחון, כי מלחמת העולם השנייה, אשר הביאה שואה על העם היהודי באירופה, חיזקה מבחינה צבאית את הישוב היהודי בארץ-ישראל. עשרות אלפי מתנדבי בים שירתו במדים בריטיים בענפים שונים של השירותים ורכשו אימון וידע רבי-ערך, שהביאו עמם בשובם ל"הגנה". הנסיון שרכשו הביא תועלת מרובה בשלבים מאוחרים יותר. לאחר שנפרדו דרכיהם של הפלמ"ח והשלטונות הבריטיים, הוסיף הפלמ"ח להתרחב במספר ולשפר באורח תמידי את רמת אימוניו. אולם במהרה איים חוסר תקציב על עצם קיומו. ההבדלים בין התקציב הבריטי לתקציב הציוני היו מורגשים ביותר, והפלמ"ח עמד בפני הכרעה רצינית. הברירה הייתה להתפרק ולהצטרף לצבא הבריטי, או להתפזר איש איש לביתו — שתי אפשרויות, שפירושן היה חיסול עמדה-השדרה של ה"הגנה". הברירה האחרת היתה, לנסות להיעשות לגוף עצמאי, שישא את עצמו מבחינה כלכלית, ובכך יבטיח את קיומו כיחידה מגויסת. אפשרות זו לא היתה קלה כלל. פירושה היה, שאנשים המשרתים שירות צבאי מלא יאלצו גם להרויח למחייתם בעבודה גופנית — דרישה מאוד בלתי-רגילה, לכל הדעות. גם השיפור במצב בחזית לאחר נצחון אל-עלמיין החליש את תחושת החירום, שהינה תנאי להשרמה עם הכורח שבהקרבה. על כל פנים, הידיעה שנצחון בעלות-הברית עדיין איננו נצחונה הסופי של הציונות, ושי-המאבק הציוני לעצמאות אך יחל, קרוב לדאי, בתום המלחמה, סיפקה גורם מדרבן חדש לקבלה-מרצון של הקשיים. הטיעון עצמו, היה, כמובן, פשוט ביותר. אם ה"ספר הלבן" יישאר בתוקף, ייאבקו היהודים בבריטים. אם הוא יבוטל — עלולים הערבים לגרום למהומות בקנה-מידה גדול. בכל מקרה היה על אנשי ה"הגנה", ובעיקר על לוחמי הפלמ"ח, להתכונן להתנגשויות צבאיות, שעה שבעלות-הברית יחוגו את יום הנצחון ויחלו לשחרר את החיילים.

אשר לפלמ"ח, תכניתו המקורית נתקבלה. מחלקות פלמ"ח יוצבו בקיבוצים ובכמה מושבים בכל חלקי הארץ. מחלקות שכונות יתלכדו לפלוגות, ופלוגות קרובות יהיו גדודים. כל אנשי הכוח יעבדו מחצית כל חודש בקיבוץ שלהם, ובמחציתו השנייה יעברו אימון צבאי. רווחיהם מעבודתם מחצית החודש יספיקו כדי לקיים במשך החודש כולו. התכנית הצליחה לחלוטין בפתרון הבעיה הפיננסית של המשך קיומו הצבאי של הפלמ"ח. אולם היתה זו גם הצלחה מבחינות אחרות. שלא ציפו להן. נוסף לנסיון בעבודה למחייתם, עזרה העבודה בהתיישבות לגיבוש הפלמ"חאים לכוח חברתי-אידיאולוגי שאין ערוך לחשיבותו, ביצירת המוראל הגבוה ורוח-היחידה, שאיפיינו את הפלמ"ח עד לפירוקו.

הפלמ"ח היה למעבדת-נסיון של ה"הגנה". שבה נוסו שיטות חדשות של אימונים וארגון. הישגיו היו, כמובן, לנחלת ה"הגנה" כולה, ורמתו הגבוהה שימשה דוגמה ונורמה ליחידות אחרות של ה"הגנה". היה זה, למעשה, הצבא היהודי המגויס הראשון. מאז ימי בר-כוכבא, כ-1800 שנה קודם לכן. משום כך יש לראות בפלמ"ח יותר מאשר סתם אחת מן היחידות של ה"הגנה". הוא היה מקור השראה בקרב הישוב היהודי להתגוננות נגד שיעבוד זר, ומכשיר נאמן בידי ההנהגה המדינית לשם השגת מטרות לאומיות.

בסיומה של מלחמת-העולם השנייה מנה הפלמ"ח ארבעה גדודים. מאורגנים, מאומנים, ממושמצים וערוכים לקרב. ב"הגנה" כולה היו יחידות רבות נוספות מוכנות להתגייסות בשעת הצורך. הכל היה תלוי אז במדיניות החדשה של הממשלה הבריטית בדבר עתידה המדיני של ארץ-ישראל. מפלגת העבודה נטלה על עצמה התחייבויות פרו-ציוניות למעלה משנתן היה לצפות מראש, ונקל להבין מה עמוקה היתה האכזבה מחמת התכחשות ממשלת ה"לייבור" לא רק להתחייבויותיה היא אלא גם להצהרת בלפור המקורית.

פרק רביעי

עם נצחונה של מפלגת העבודה הבריטית בבחירות 1945 ובטרם נודעה מדיניותה, עלתה סכנת רפיון בדריכות הציבור מחמת התקוות הציוניות שליוו, כאמור, את נצחונה. כל צבא מושפע במידה רבה מהלך-הרוח השורר בחברה בשעות היסטוריות; הדבר נכון פי כמה כשמדובר בצבא מחתרת המורכב ממתנדבים. על רקע הלאות ממתח מלחמת-העולם השנייה שזה אך נסתיימה, נשקפה סכנה של התפרקות הדריכות המדינית והכוונות הצבאית של הישוב היהודי. מאידך גיסא, ההנהגה המדינית והפיקוד הצבאי החליטו, בצדק, כי אין להתיר שום רפיון כל עוד לא תלובן מדיניותה של הממשלה החדשה בלונדון. משהוברר במהרה, כי אין בדעת ממשלת ה"לייבור" לחזור מהמדיניות האנטי-ציונית של קודמתה, פתחה ה"הגנה" באישורם המוסמך של המוסדות הנבחרים, בהכנות ממשיות למאבק נגד משטר המנדט, מתוך תקווה, כי הוא עשוי להביא לאחת משתי התוצאות: או שממשלת לונדון תחזור בה ממדיניות, הספר הלבן, או שהיא

ארגון גדודים כיחידות טקטיות, והתחלת יצירתה של חטיבה, לא באו למלא את מקום גמישותו של הפלמ"ח ככוח גריליה. החייל-הפרט והיחידות השונות אומנו, כמקודם, לחי שוב ולפעול ביחידות הקטנות ביותר שאפשר להפעיל (נהגו לומר, כי היחידה הקטנה ביותר בפלמ"ח היתה החייל ונשקו). כתוצאה מכך, הם שמרו על אופיים האינדיבידואלי אפילו במסגרת גדולה יותר. אף כי ייחסו עתה חשיבות גדולה יותר לייצובן של יחידות מוגדרות יותר — החל בכיתה, דרך המחלקה והפלוגה ועד לגדוד ולחטיבה — הרי בפעולות קרב ממשיות נשאר השימוש בכוח-משימה (המורכב מיסודות שורנים של לוחמה, הנלקחים לעתים מיחידות אחרות) הנפוץ ביותר.

שיתוף-פעולה ותיאום מוצלחים של מפקדים וזוטרים ושל יחידות קטנות דורשים במידה רבה תכונות של אינטליגנציה והבנה מעמיקה. האימון המרוכז בטקטיקה של לוחמת גריליה סייע לפתח תכונות אלה. הנסיון הראה, שקל ובטוח יותר להפוך יחידות גריליה לכוח סדיר מאשר להיפך. נראה לי עתה, כי האימון הרב-תכליתי של הפלמ"ח היה אחד מנכסיו הגדולים ביותר. חבריו קיבלו אימון פסי ספרטני ממש. הם למדו להשתמש בסוגים שונים של כלי נשק, החל בסכינים ורימוני-יד וכלה במקלעים ובמרגמות, וכן בחומרי-נפץ. הם עברו קורסים מרוכזים באימון-שדה, ביום ובלילה, בקבוצות קטנות וגדולות. חודד חוש ההתמצאות שלהם. הם למדו ברגליהם את הטופוגרפיה של הארץ לארכה ולרחבה. הם למדו להכיר שטחים מסוימים, שבהם ייתכן שיצטרכו להילחם. הם אפילו הקדישו חלק ניכר מלימודיהם לידע של המנהגים המסורתיים והמבנה הצבאי של אויבים אפשריים בעתיד, דהיינו — הבריטים והערבים. נוסף לאימוני החי"ר שלהם, שהתנהלו ברמה של אימוני-קומנדו, קיבלו כולם אימון אמפיבי ראשוני כדי להכניסם להנחתת עולים בלתי-לגאליים. לאחר מחלוקת חריפה בין מפקדי הפלמ"ח וקצינים יהודיים שאומנו בצבא הבריטי, נדחתה התפיסה הבריטית של תרגולת-הקרב, כדרך סכימטית ומלאכותית מדי לרכישת הרגלי-לחימה בשדה. לבסוף, כדי שאפשר יהיה להרחיב את הכוח בשעה של גיוס כללי, ניתן לכל חבר כשיר קורס מפקדים, אפילו אם לא היה קיים סיכוי מיידי להציב תחת פיקודו יחידה משלו, והיה עליו להוסיף לשרת זמן מה כטוראי. ואמנם, בסופר-שלידבר איפשרה שיטה זו לפלמ"ח להתרחב במהירות בשעת חירום.

כיון שהפלמ"ח היה צבא-הקבע היחיד של ארגון ה"הגנה", הוא נטל על עצמו לפתח גרעינים של חילות נוספים — ים ואויר, תוך ניצול מועדוני טיסה ושיט. עשרות לוחמים התאמנו בהפעלת מטוסים קלים (היחידים שהיו מצוים באותם ימים) לצורך סיורים, אספקה ואפילו צליפה והפצצה פרימיטיביים. מאות לוחמים הוכשרו כימאים מקצועיים לדרגותיהם לקראת משימות ההעפלה וכגורעין ליצירת חיל-ים של ממש. רבים אחרים התמחו בחבלה וסיירות. חומר הנפץ נעשה כמעט לנשק אישי של הפלמ"חאי — בעיקר בקרב הבנים ובמידה מסוימת גם בקרב הבנות. חומר הנפץ היה דרוש, ראשית — לחבל במיתקנים ועורקי תחבורה נבחרים לשם יצירת מהומה ומבוכה; ושנית — כתחליף לארטילריה, שעוד לא היתה מצויה, בריכוך עמדות מבוצרות של האויב.

תיאלץ להחזיר את המנדט לארגון האומות המאוחדות, יורשו החוקי של חבר הלאומים.

בכל משימה צבאית צריך לקבל החלטות על אסטרטגיה, טקטיקה, אימונים וארגון, לאור כל הגורמים הקשורים בדבר. כדי להבין בחינות אלה של המאבק הצבאי של ה"הגנה" נגד הבריטים בארץ-ישראל, יש לציין את הגורמים המיוחדים אשר השפיעו (אם לא קבעו) על דרך ניהולו של המאבק. היהודים עדיין היו מיעוט בארץ-ישראל: מספרם היה כחצי מיליון (למעלה משליש מכל האוכלוסיה); הם היו מרוכזים בערים ובכפרים, בעיקר לאורך שפלת החוף, אולם גם במספר גושים בגליל, ומפוזרים בכפרים — באזורים המאוכלסים ערבים שבתוך הארץ, בהרי יהודה ובנגב הצפוני. אפילו האזורים היהודיים הצפופים ביותר היו זרעים ישובים ערביים; ובערים אחדות היתה האוכלוסיה מעורבת. הבסיסים הבריטיים ותחנות-המשטרה היו ממוקמים במקומות אסטרטגיים על-פני כל הארץ. האדמיניסטרציה הבריטית קיימה שליטה מלאה בידיה, ונוכחותו של הצי הבריטי בימ-התיכון הורגשה היטב. החיילים הבריטיים היו מצוידים כראוי ומנוסים היטב לאחר קרבות מלחמת-העולם שזה עתה נסתיימה. מאידך גיסא, גם הם סבלו מלאות-שלאחר-המלחמה, ההכלכלה הבריטית והציבור הבריטי דרשו שחרור כללי ומידי של הצבא. אשר לערבים, היה ברור, כי במקרה של מאבק בין היהודים לבריטים בארץ-ישראל אפשר יהיה לכל היותר לצפות מהם לנייטראליות עוינת ליהודים. אולם בארץ עצמה, אפשרות לשיתוף פעולה בין הערבים לבריטים נתקבלה יותר על הדעת.

באיזו אסטרטגיה לבחור? מלחמה כללית גלויה ומוצהרת היתה מספקת לבריטים עילה לנקוט במתקפת-נגד רבתי על הישוב היהודי — פעולה שהיו לה כל הסיכויים להצלחה. הכוחות הבריטיים לא סבלו משום חסרון של תנאי מחתרת; כתוצאה מכך, היה להם יתרון בניידות, וכן עליונות מכרעת באמצע-לחימה. הואיל ולא היו בארץ ג'ונגלים או יערות גדולים, ורוב הגבעות וההרים היו מאוכלסים ערבים, הוצאה מכלל חשבון האסטרטגיה של לוחמת-גרילה קלאסית. בסופו של-דבר, נצטמצמה הבחירה לשלוש אסטרטגיות אלטרנטיביות: בקצה האחד — פעולות טרור, שיכוונו ללא הבחנה נגד כל המטרות הבריטיות, לרבות טרור-אישי ללא הבחנה; בקצה השני — "מאבק צמוד"; שיהיה מוגבל להעלאת עולים בלתי-לגאליים. הקמת ישובים חדשים באזורים אסורים ליישוב וקיום הפגנות המוניות, תוך הימנעות מפעילות צבאית יזומה ולו גם מוגבלת; ובין השתיים — שיטת המאבק הפעיל — זו שנתקבלה לבסוף: דחיית הטרוריוזם נגד אדם, מטעמים מוסריים ומעשיים (הדבר נחשב בלתי מוסרי בהיותו נוגד את רוח היהדות, ובלתי מעשי בשל האפשרות שיעורר

טרוריוזם נגדי), וקבלת האלטרנטיבה השניה — עליה בלתי לגאלית, הקמת ישובים חדשים באזורים אסורים ליישוב וקיום הפגנות המוניות — אולם בשילוב עם פעילות צבאית ישירה, המבוססת על טקטיקה של לוחמה-זעירה*.

המונח "מאבק" ולא "מלחמה" נבחר במכוון, למרות שהוא כלל גם פעילות צבאית, לעתים נרחבת. שתי סיבות לכך: ראשית, אף שהפעולות נתבססו על טקטיקת-גרילה, לא היתה זו מלחמת גרילה כללית; ושנית — משום שהיה זה עקרון מוגדר באסטרטגיה ובטקטיקה של ה"הגנה" להימנע, כאמור, מאבידות בנפש, או לפחות להקטין את מספרן עד למינימום (בצד הבריטי ובצד היהודי כאחד) בכל ההתקפות, כולל אלה שבוצעו על יעדים צבאיים. זהירות מרובה ננקטה, וניטלו סיכונים רבים מאוד בתכנון ובביצוע של המבצעים הצבאיים לשם השגתה של מטרה זו.

בתיאור הכללי של האסטרטגיה שיובא להלן אנסה לספל בזהירות בכל אחד מן היסודות שהזכרתי קודם. העליה הבלתי-לגאלית בוצעה בעיקר על-ידי ספינות דרך הים התיכון, אולם חלקה גם ברגל, מעבר לגבולות יבשתיים, וחלקה אף בטיסות בלתי לגאליות. עד סוף התקופה 1945—48 חצו כ־65 ספינות את הים-התיכון, ומספר העולים, רובם ניצולי שואת אירופה, הגיע כמעט ל־100 אלף. להעפלה נועדו שלושה יעדים עיקריים: א. להגדיל את המספר הכללי של היהודים בארץ-ישראל, ב. לשם ללעג את המכסות העלויות של ה"ספר הלבן", ג. לרכוש את אחדת העולם, כולל דעת הקהל הבריטית, לאידיאל הציוני, ובכך ללחוץ את ממשלת בריטניה אל הקיר על רקע ההבטחות שהופרו והטרגדיה של העם היהודי. הקמת הישובים הבלתי-לגאליים כוונה להשגת שני יעדים: ראשית, לרכוש דריסת-רגל באזורים חיוניים מבחינה אסטרטגית לנוכח הצפוי בעתיד; ושנית — לחשוף גם בחזית זו את חולשתו של ה"ספר הלבן", שהכריז למעשה על מרביתה של ארץ-ישראל כעל איזור שמחוץ לתחום ליהודים. מטרת הפעולה הצבאית לא היתה לחסל את הכוחות הבריטיים בארץ-ישראל; גם לו נתכנו לעשות זאת, היה הדבר מעל ליכולתם של הכוחות היהודיים — אף שיכולים היו להשמיד יחידות ובסיסים. הכוונה היתה יותר לחתור תחת מעמדם, לערער את חוש הבטחון שלהם, לפגוע ביוקרתם; וחשוב מכל — לשכנע את ממשלת לונדון אחת ולתמיד, כי בלי הסכמתם של היהודים, לא תוכל בריטניה לקיים את ארץ-ישראל כבסיס בטוח וניתן להפעלה באיזור חיוני זה. על-ידי הסתייגות מהריגה, מצד אחד, ועל-ידי ביצוע צבאי מעולה של פשיטות הפלמ"ח ופעולותיו, בהשתתפות הגבורה של העם כולו, מן הצד האחר — קיוו לעורר אהדה, ואפילו הערצה, ליהודי ארץ-ישראל, ולהוכיח לעולם — כולל היהודים עצמם — כי הינם כוח שיש להתחשב בקיומו. הפעולה המשולבת שתוארה לעיל — עליה בלתי-לגאלית, התישבות בלתי-לגאלית ופעילות צבאית בלתי-לגאלית — נועדה, לכן לכפות את הבעיה על כל הצדדים הנוגעים בדבר ולא לצמצם למצוא לה פתרון חיובי. בקיצור — קיוו להוכיח לבריטניה ולעולם כולו, כי מדיניות בלתי-צודקת ובלתי ניתנת לביצוע עלולה לחדול מלהיות מדיניות כלל, ובכך — להשפיע על בריטניה לשנותה למדיניות טובה יותר או

* אם כי שיטת הטרור נדחתה בצורה חד-משמעית על-ידי המוסדות הלאומיים, היא אומצה על-ידי שתי קבוצות מחתרתיות מתבדלות ("אצ"ל ו"לח"), אשר פעלו מחוץ למסגרת המוסדות הנבחרים, מבצעתן של שתי קבוצות אלה היו לעתים קרובות נועזים מאוד, ותרמו ללחץ הכללי, שבסופו של דבר הביא ליציאתם של הבריטים מן הארץ. אולם הן לא יכלו להביא למפלה ניצחת של הבריטים, בעיקר בשל בידודן בקרב הישוב היהודי עצמו. תרומתן להתפתחות המחשבה הצבאית ככזאת היתה צנועה למדי.

אפילו לגרועה יותר, אשר תספק ליהודים תמריץ וצידוק חדשים למאבק, שיכוון לאלצה לותר על המנדט. המאבק היה כמובן אמצעי ולא מטרה בפני עצמה; מתפקידו היה להכשיר באמצעים צבאיים מתאימים לנסיבות הזמן ההוא את הקרקע לפעילות ציונית-מדינית ענפה בלונדון, בבירות אחרות ובאר"מ.

מן הראוי, אולי, לציין, כי על אף אחדותו של הישוב סביב האסטרטגיה שהיתה נכונה ביסודה, נתגלעו חלוקי-דעות בדבר הסיכויים שבריטניה תשנה מדיניותה לטובה, והיו שהעדיפו את החזרת המנדט לאר"מ במקום לחפש פשרה עם בריטניה. משום כך, למרות שלא היו חלוקי-דעות בשלילת הטרור האישי, נראה היה לרבים, כי היה צורך להחריף במידה רבה את עצמת המאבק.

במאבק הצבאי עצמו נתברר, כי ההכנות שנעשו במשך מלחמת-העולם השניה (במידה רבה — בעזרה בריטית) לעמידה בפני אפשרות של פלישה גרמנית-איטלקית, היה להן ערך רב לגבי היחידות, אשר עתה היה עליהן לבצע פעולות שונות במקצת נגד הבריטים.

ספינות ההעפלה אוישו על פי רוב ביהודים, וכל אימת שאחת מהן הצליחה לחזור בעד החסימה הימית והגיעה ליעדה בחופי ארץ-ישראל, בדרך כלל בלילה, אובטח ראש הגשר על-ידי מארבי-ח"ר ולרוב גם בסיוע של סירות. העולים הורדו לסירות קטנות, אשר אחדות מהן הובאו על ספון האניה עצמה ואחדות סופקו מן החוף. אלה שלא יכלו לרדת בכוחות עצמם נישאו על כתפי-מושיעיהם. העולים נלקחו, בעצם אותו הלילה, על-ידי מורי-דרך וליווי מזויין, כשהם מצוידים בתעודות-זהות ארץ-ישראליות מזויפות, לערים ולכפרים מסוימים — מקומות שבהם נקלטו בבטחון בקרב האוכלוסיה האזרחית. לעבודת-הצלה זו קדמו, כמובן, הכנות אינטנסיביות באירופה: העברת הפליטים ממזרח אירופה וממרכזה אל החוף האירופי של הים התיכון, ארגון מחתרת של הפליטים במחנות העקורים, קניית ספינות וצידן, ולבסוף — הטענת הנוסעים ושיגור הספינות. כל אלה אורגנו על-ידי פיקוד ה"הגנה" החשאית באירופה, אשר כלל בעיקר אנשי פלמ"ח, יהודים ארץ-ישראליים ששירתו קודם לכן בצבא הבריטי ונשארו במתכון באירופה, וכן יסודות לוחמים מן הפליטים עצמם — לוחמים מן הגטו, פרטיזנים, ולוחמים אחרים. היה זה מפעל עצום בהיקפו, אשר חדר בעד גבולות בין-לאומיים ואשר העזו פנים כנגד המודיעין הבריטי היעיל (באירופה ובארץ-ישראל כאחד), כנגד השליטה הבריטית על הים-התיכון, הסיוע האווירי הבריטי, והכוחות החזקים והגיידיים בארץ-ישראל עצמה. הוא דירבן את ה"הגנה" להתפתח לארגון צבאי יעיל, שיהיה מסוגל לתכנן, לנהל ולבצע מבצע מסובך כמו זה; והיחידות שהועסקו בנחיתות עצמן רכשו נסיון רב ערך במבצעי-חוף משולבים, כולל הטקטיקה והלוגיסטיקה שלהם ושאר הבחינות הארגוניות של הבעיה. יתר-על-כן, בד בבד עם התעצמותה של ה"הגנה", נתחזק גם הישוב היהודי בכללו. הישוב היהודי בארץ-ישראל רכש נסיון היסטורי של אומה בהיצרותה. כל אימת שנחיתה הצליחה, ניתן לה פומבי למחרת היום, כדי לודא שלא יאבד

מאום ממשמעותה המדינית. כאשר היה צורך לבצע נחיתה לאור היום, נצטוו הלוחמים להסתיר את כלי-נשקם, המוני אורחים נקראו אל החוף כדי להתערב בפליטים ולמנוע מאסרם באמצעי מרי בלתי-אלימים. אחדים מהם קיפחו את חייהם כאשר צעדו מול אש מקלעים. לאפיוזדות אלה נודעה השפעה מחשלת על תחושת הסולידריות של האוכלוסיה עם הלוחמים; הן עשו רבות לליכוד העם לאומה מתגבשת.

הקמת הישובים הבלתי-לגאליים היתה מבצע מסובך פחות מן ההעפלה הבלתי-לגאלית, אולם גם הם הרחיבו במידה רבה את נסיונה הצבאי של ה"הגנה". כפי שהוסבר כבר, כלל התכנון את בחירת מיקומו של הישוב, הקמתו של ישוב טרומי שלם, טיפול בבעיות תובלה, סידורי הגנה ושיתוף-פעולה בין החיילים לאזרחים. אף כי חלק מזה לא היה אלא צבאי-למחצה, סייע הנסיון לקידומה של ה"הגנה" ככוח צבאי בעל תחושה של אחריות לאומית.

אולם הנסיון החשוב יותר סופק על-ידי המבצעים הצבאיים הטהורים — גדולים כקטנים. המטרות הנבחרות היו מסילות-ברזל, גשרים, כלי-רכב משוריינים, תחנות משטרה, בסיסים צבאיים, מחנות-מעצר של פליטים, תחנות-רדאר, סירות משמר ואניות-צי בארץ-ישראל ובקפריסין. כל המטרות הללו היו מוגנות על-ידי משמרות או פטרולים, או שניהם יחד. אחדות מהן היו סמוכות לאזורים יהודיים, ואחדות באזורים מרוחקים לאורך גבולות ארץ-ישראל. חוץ מאשר חיל-הספר בגבול

עבר-הירדן, אשר חייליו היו ערבים וקציניו בריטיים, לא נטלו הערבים חבל במאבק הממשי נגד היהודים. אולם הם סיפקו ברצון ידיעות לבריטים על תנועות של יחידות יהודיות; על כן היה על ה"הגנה" לבצע את מרבית פעולותיה בחשכת הלילה. לעתים, עקב הצורך להימנע מגילוי על-ידי ערבים או סיורים בריטיים, נתמסכה הנסיגה מן המטרה שעות מרובות: כאשר המטרה היתה מרוחקת ביותר מבסיסים

* היו, כמובן, גם מקרים לא מעטים של ערבים ששיתפו פעולה עם שירות הידיעות של ה"הגנה".

פרק חנושי

המתיחות בין היהודים והערבים החלה להתגבר במשך 1947, בשעת הדיונים הזהירים והממושכים באו"מ. שני המחנות החלו להגביר את הכנותיהם הצבאיות על-ידי הגדלת כוח-האדם שלהם, העמקת האימונים ואגירת נשק נוסף. במהרה נתברר, כי לא זו בלבד שהבריטים יעזבו את ארץ-ישראל, אלא גם ישאירו אחריהם תוהו ובוהו, וכי התנגשות כללית בין ערבים ליהודים תהיה, לכן, בלתי-נמנעת. כאשר, ב-29 בנובמבר 1947, החליט האו"מ ברוב של שני-שלישים (לרבות ארה"ב וברכה"מ) על חלוקת הארץ לשתי מדינות ריבוניות עם מסגרת כלכלית משותפת ומובלעת בין-לאומית באיזור יריר שלים, דחו הערבים מיד את ההחלטה. החלו מהומות מצד הערבים, ולוחמי גריליה ערביים הופיעו לראשונה באזורים המרוחקים יותר של הארץ ובפרברי הערים המעורבות.

ניתן להבחין במלחמת השחרור הישראלית בארבעה שלבים מובהקים. כל אחד מהם הטביע חותמו על התפתחות המחשבה והארגון הצבאיים ועל היקף האחיזה הטריטוריאלית של היהודים. השלב הראשון נמשך כששה חודשים, החל מ-30 לנובמבר 1947 ועד לתאריכים שונים באזורים שונים במשך מרס, אפריל והמחצית הראשונה של מאי 1948, בהתאם למועד הפינוי הבריטי בכל אזור בנפרד, עד אשר נסתיים רשמית ב-14 במאי 1948. כל עוד שהו הבריטים במרחבים היהודיים המשיכה ה"הגנה" לפעול במחתרת (אם כי בהיקף גדול מאשר אי-פעם בעבר), תוך ניצול היחידות הלגאליות ככיסוי למבצעים מחתרתיים ככל שניתן. הים התיכון וחופיו היו מצויים בתחום הפיקוח הבריטי. ההעפלה נמשכה, אם כי רוב הספינות נתפסו על-ידי הצי הבריטי, והמעפילים נעצרו במחנות הסגר בקפריסין. הציוד הצבאי שהיה חיוני ביותר לכוחות ה"הגנה" היה מוכרח ארצה. לעומת זאת נהנו הערבים ממרחבים פנויים מבריטים במרכז הארץ ולאורך גבולותיה היבשתיים, באופן שהתנו יזיו הארצות הערביות השכנות לבין המובלעת הערבית עובדה שהקנתה להם יתרון גדול.

ממשלת המנדט הכריזה על ניי בארץ-ישראל נצטוו לשמור רק ועל הנתיבים לנמל חיפה — להקים סוכנות, אפוטרופוסו לפקח על הגשתה של דחתה ממשלת לונדון.

יהודיים, היא היתה עלולה לגזול לעתים כיומיים, כיון שהאנשים נעו בלילה והסתתרו ביום. מבצע כזה דרש, נוסף על אימון פיסי מרוכז, רמה גבוהה של מומחיות טקטית וכושר מינהלי. לביצועו נדרשה יכולת לפעול ביחידות קטנות, או בתיאום בין יחידות קטנות הפועלות על פני שטחים נרחבים; לפעול בפלוגה ויותר — עד לגדוד כיחידה טקטית — נגד מטרה אחת או מספר מטרות סמוכות; וחשוב מכל — להפעיל יחידות גדולות וקטנות במבצע אחד תחת פיקוד חטיבתי. נסיון זה נרכש לא רק בשדה הקרב, אלא גם בתרגילי תנועה ואש במדבר השומם שמדרום לים-המלח. העובדה, שלמעשה לכל איש פלמ"ח, וכן למספר גדול של אנשים מיחידות שדה אחרות של ה"הגנה", ניתנה במתכון ההודמנות לרכוש נסיון פיקוד קרבי בכל הדרגים, סייעה להכשיר את כושר הלחימה ואת רוח הקרב של ה"הגנה" לקראת התנגשויות גדולות יותר בעתיד.

בד בבד עם התפתחות כוחות היבשה לחילותיהם צבר גם הגרעין הימי של הפלמ"ח נסיון רבי-ערך בפיקוד על אניות וסירות של צי ההעפלה, מצד אחד, ובטיבוע אניות וספינות משמר בריטיות מצד שני. מבצעים אלה קידמו את פיתוחו של חיל-הים בעתיד, אשר כלל בין השאר גם יחידת חבלה ימית מיוחדת במינה. כיון שרוב מבצעי ה"הגנה" נשאו אופי של גיחות ופשיטות, היו ההתנגשויות בין הגייסות היהודיים והבריטיים קצרות, שהרי לוחמי מחתרת חייבים להיעלם בטרם תנטל מהם חסות החשכה, וכן עליהם גם לטשטש את עקבותיהם לבד יתגלו בסיסיהם. פעולות הנגד הבריטיות נשאו בדרך כלל אופי של פעולות-משטרה ולא דוקא פעולות צבאיות מובהקות. בשלבים מאוחרים יותר, כאשר המאבק החריף יותר, נקטו גם הבריטים אמצעים חריפים, אשר חרגו ממבצעי החיפוש אחר לוחמים בלבד וכללו בין יעדיהם פגיעה ביישובים אזוריים ובמוסדות ציבור ועצירת מנהיגים לאומיים. יחד עם זאת — דוקא החרפת הפעולות הבריטיות (שהיו גם יותר מוצלחות מבחינת תוצאותיהן) סימנה את ראשית הקץ של השלטון הבריטי בארץ-ישראל. מבצעים מקיפים אלה הוכיחו, שמלחמה להם לא עם ארגון מחתרתי קטן ומבודד אלא עם תנועה לשחרור לאומי, שהקיפה את כל הישוב היהודי בארץ; הם עוררו את דעת-הקהל הנאורה בעולם והפכו את אשר עלול היה להיחשב כנצחון משטרתי צנוע למפלה מדינית. שלטון זה הגיע לקיצו עם הכרזת ממשלת לונדון בפברואר 1947 על החלטתה להעביר את השאלה הארץ-ישראלית לאו"מ — אשר החליט על חלוקת הארץ, הקמת מדינה יהודית וסיום משטר המנדט הבריטי ב-14 למאי 1948.

לא פחות חשובה להתפתחות הצבאית, בשלב זה כבשאר השלבים, היתה התופעה שכבר נגענו בה: היחסים ההדוקים בין הענפים האזרחיים והצבאיים של הישוב, הפיקוח המלא על הארגון הצבאי מצד הגופים האזרחיים הנבחרים והנאמנות מהכרה של החיילים לממשלתם היהודית הלאומית הבלתי-רשמית והבלתי-מוכרת עדיין. הדבר מוכיח על בגרות, שיכולה להיחשב כאחד מן ההישגים הגדולים ביותר של ה"הגנה" כצבא לאומי לשחרור והגנה.

את האסטרטגיה של ה"הגנה" בתקופה ראשונה זו של מלחמת הקוממיות של ישראל אפשר לסכם כדלהלן:

- בשום פנים אין לנטוש ישובים מרוחקים*. הכירו בכך, כי אסטרטגיה כזו תעמיס נטל רב־משקל על מפקדת ה"הגנה", בכך שתאלץ אותה לקיים קוים ארוכים ביותר של תקשורת ואספקה. מצד שני, ניתן היה לצפות, שהישובים הללו יטו לעברם לפחות חלק מן הלחץ הערבי על המרכזים היהודיים בשפלה; אפשר היה להשתמש בהם כבסיסים לפעולות גרילה מאחורי קו האויב; והם ישמשו כיעדים סופיים, בבוא הזמן, למתקפת שחרור בכל האזור.

- להימנע ככל האפשר מהתנגשויות ישירות עם הבריטים, כדי שלא לעכב את תכניותיהם לפינוי. כן להימנע מהתקפות גדולות נגד הערבים, כיון שהן עלולות יהיו לגרום להתערבות בריטית, ושוב לעכב את הפינוי.

- לקיים רציפות טריטוריאלית יהודית בכל אזור המיושב ברובו יהודים, ובמידת האפשר — גם בין האזורים לבין עצמם. רציפות טריטוריאלית פירושה היה בטחון גדול יותר לדרכים הפנימיות של התקשורת, חסכון בכוח־אדם ואפשרות ליצירת מערך הגנה מתקבל־על־הדעת לעמידה בפני פלישה צבאית ודאית, שעליה הכריזו רשמית ובגלוי ממשלותיהן של כל הארצות השכנות.

מטרות אלה הושגו ברובן, ועזרו רבות להכנת הקרקע לקראת היעדים הגדולים יותר של העתיד הקרוב. שלב התחלי זה גם סייע לשיפור האירגון הצבאי עצמו בדרכים הבאות:

- הפלמ"ח, כוח המחץ של ה"הגנה", נכנס למלחמה עם ארבעה גדודים מגויסים, שהיו מאורגנים במסגרת חטיבה, וצמח במהירות עד לעשרה גדודים, שנחלקו לשלוש חטיבות, תחת פיקוד מרכזי. פיקוד הפלמ"ח שוכן בסמוך למפקדה העליונה של ה"הגנה", כדי להבטיח קשר בלתי־אמצעי מתמיד באשר למשימותיו המיוחדות בארץ או מעבר לגבולות. הוטלו עליו משימות מיוחדות לעצמו בתוך המסגרת של האסטרטגיה הכללית — או שהשתמשו בו כראש־חנית במבצעים גדולים בחזיתות קשות תחת פיקודו של מפקד החזית. במבצעים אלה פעל הפלמ"ח, כמובן, במשולב עם יחידות אחרות.

- בשלב זה של המלחמה הופרדו מן הפלמ"ח חיל־הים וחיל־האוויר, שהיו אז בחיתוליהם, והפכו בהדרגה לחילות העומדים ברשות עצמם, עם מפקדים משלהם. אולם בכל זאת נשארו עד הסוף — ואף הינם עד היום — כפופים למטה הכללי של הצבא.

- מספר ניכר של גדודים מחיל־השדה של ה"הגנה" (חי"ש) הפכו בהדרגה לחטיבות מגויסות. בתחילה הם הוגבלו למרחבים קבועים, אך במהרה הפכו ניידים בקנה־מידה כל־ארצי, ובכך איפשרו לפיקוד העליון לרכז כוחות במאמצים עיקריים בכל חזית שנבחרה.

- חיל־המשמר, שהיה מורכב מאנשים מבוגרים יותר, נשים וצעירים מתחת לגיל 18 בכפרים ובערים, היה מגויס־למחצה בתוך מסגרת חיל המשמר (חי"מ) של ה"הגנה". בדרך כלל, הם נטלו על עצמם את ההגנה על רובעים יהודיים בערים מעורבות, במשקים ובישובים; אולם לעתים הם גויסו ונשלחו מן הערים לאזורים כפריים כתגבורת, שם פעלו

כשומרים וכעובדים. נוסף לחשיבותו של השירות הישיר שסיפק חיל־המשמר, הוא סייע להחליף יחידות שדה בתפקידי הגנה, ובכך שיחרר אותן לפעילות קרבית.

- שירותים אחרים, כמו חובלה, עזרה רפואית, הגנה אזרחית והנדסה — הוקמו ללא קשיים מיוחדים מאחר שרוב האוכ־לוסיה האזרחית היתה בדרך זו או אחרת מאורגנת או קשורה ב"הגנה", היה קל יחסית לגייס את כוח־האדם ואת הצידוד האזרחי שנדרשו לשירותים אלה.

השלב השני של המלחמה היה קצר ביותר, אך מכריע. הוא כיסה את הפרשה־הזמן — לעתים ימים ולעתים לא יותר משבועות אחדים — שבין פינויו של אזור מסויים על־ידי הבריטים לבין פינויה הסופי של הארץ כולה ב־14.5.1948, היום שבו פג תוקפו של המנדט. בתקופה קצרה זו לחמו היהודים והערבים זה בזה בהיעדרם הפיזי של הבריטים אולם בנוכחותם המדינית. מצב מוזר זה נתן ל"הגנה" הזדמנות להפעיל מאמצים עיקריים באזורים קריטיים, אשר כוונו להבטחת רציפות טריטוריאלית בתוך האזורים היהודים וביניהם, להרחבת השליטה היהודית על אזורים שהחזקו קודם לכן בידי כוחות ערביים, ולחזיון מערך ההגנה — כדי להתכונן ליום הפלישה של הצבאות הערביים הסדירים מעבר לגבול. בתקופה זו לא רק נהדפו כל ההתקפות הערביות על הישובים, אלא הכוחות היהודיים שחררו שטחים חיוניים כמו הגליל העליון והתחתון, כולל מרכזים ערביים כמו צמח ובית־שאן, וערים מעורבות, בעלות רוב ערבי, כמו צפת וטבריה; הגליל המערבי, כולל העיר חיפה המעורבת** ; המרכז הערבי הגדול של יפו; חלקים חשובים של ירושלים החדשה; והרבה כפרים חשובים מבחינה אסטרטגית בחלקים רבים של הארץ בצפון ובדרום. לא פחות חשובים היו מספר קרבות מוצלחים, שנועדו לשחרר מקומות נצורים בפרוודור ירושלים ובכניסה לנגב הצפוני. אם כי ה"הגנה" סבלה כמה כשלונות מכאיבים בתקופה זו — כמו אבידות כבידות, השמדת שיירות וכלי־חובלה יהודיים בדרכם לאזורים מבודדים, וכן אבדן מספר ישובים יהודיים בסביבת ירושלים — הרי כללית היה המאזן חיובי ביותר. כפי שניתן היה לחזות מראש, היו הישגים אלה מכריעים ביצירת מערך גיאור־אסטרטגי יציב יותר לשם הגנה מפני הפלישה הממשמשת ובאה של כוחות בעלי עצמה עדיפה.

השלב השלישי של המלחמה, אשר נמשך מן ה־15.5.48 ועד ל־10.6.1948, הביא עמו לבסוף את הגשמתו של האיום: מתקפה של כל הצבאות הערביים השכנים, בכל החזיתות בעת ובעונה אחת. היתה זו תקופה קשה ביותר, עליגותם של הערבים בכוח־אדם ובציוד היתה מוחלטת, וההלם הפסיכולוגי של הפלישה היה מסוכן לא פחות מכוחו הצבאי של האויב. בנסיבות אלה נהגה ה"הגנה" בתבונה כאשר

* היוצא מן הכלל היחידי היה בית־העברה, אשר על חופו הצפוני של ים־המלח, אולם אפילו במקרה זה המתישבים רק הועברו לסדום, הנמצאת דרומה יותר על החוף. גם סדום היתה מבודדת, אולם מרוחקת יותר מאשר הישוב המקורי מציד התנועה העיקרי בין רבת־עמון ליריחו.

** עכו הערבית נכבשה יומיים אחרי תום המנדט; טיהורו של הגליל המערבי הושלם מספר ימים לאחר מכן, ב־22.5.48.

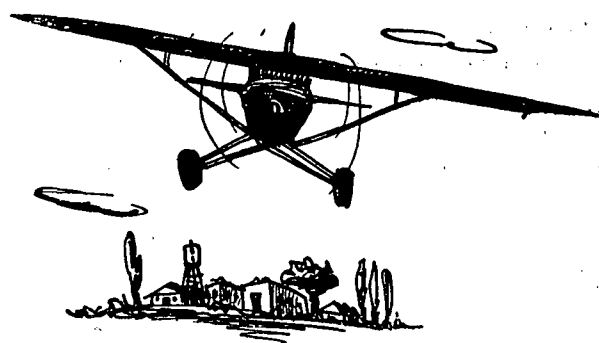
נוכח העדיפות הערבית בעוצמה וביוזמה יש לראות סיומו של שלב חשוב זה כנצחון ישראלי, אם כי עדיין לא נצחון מכריע. לא זו בלבד שפלישת האויב נבלמה ברוב צירי התנועה שלו, אלא שהיהודים זכו בהישגים טריטוריאליים חשובים. לעומת זאת סבלה ה"הגנה" שוב מכמה מהלומות, אובדן כמה ישובים, והמכאבי מכל: נפילת הרובע היהודי הקטן שבעיר העתיקה של ירושלים.

הישראלים, מעודדים מהצלחותיהם ולמודי לקחים מכשלונותיהם, השתמשו בהפוגה זו כדי לייצב, ככל האפשר, את ארגונם הצבאי מכל הבחינות. בתקופה זו קוימו כל הטכסים הלגאליים הראשונים. ה"הגנה" הוכרזה רשמית כצבאה של המדינה החדשה, אשר נקרא צבא הגנה לישראל*. כל החיילים נשבעו אמונים למדינה, הונהגו מדים רשמיים. הוענקו דרגות למש"קים ולקצינים, כשהדרגה הגבוהה ביותר היא זו של רב-אלוף — דרגה שהחזיק בה רק אדם אחד, יעקב דורי — הרמטכ"ל החדש (לשעבר ראש מטה ה"הגנה"). מפקדי החזיתות השונות, מפקד הפלמ"ח, מפקדי חיל-האוויר, חיל-הים והחטיבה המשורינית, וכן ראשי אגפים במטה הכללי, הוכתרו בדרגת אלוף. זהו סולם הדרגות גם היום. שני האר-גונים הצבאיים הפורשים ממרות לאומית, קיבלו הוראה מן הממשלה להתפרק, וחבריהם נקלטו כיחידים על-ידי הצבא.

הפיקחתה של ה"הגנה" לצבאה הסדיר של מדינה עצמאית היתה, מבחינה אחת, יותר נומינלית מאשר מהותית. הארגון הכללי, מערכת הפיקוד, ההרכב האישי והכפופות למרות הלאומית — כולם נשארו כשהיו. אולם מבחינה אחרת, היה זה שינוי של ממש, שהרי סימל את השינוי במעמדה ההיסטורי של ארץ-ישראל מטריטוריה מגדורית למדינה יהודית ריבונית, ואת הפיכתו של הישוב היהודי לאומה; וככזה, היתה לו משמעות רוחנית ומדינית חשובה.

הצבא הלוחם כולו הכיל שבע חטיבות חי"ר, שלוש חטיבות פלמ"ח וחטיבה משורינית אחת. ציודה של האחרונה היה דל מאוד, אולם ציודן של האחרות שופר על-ידי כלי-נשק צ'כוסלובקיים וצרפתיים חדשים, כולל ארטילריה טובה יותר (אם כי עדיין בלתי מספיקה). חיל-האוויר רכש מספר "מסרמיטים" מתוצרת צ'כיה ו"ספיטפיירים" מתוצרת אנגליה שנקנו באירופה, וכן מספר "דקויות" ומספר מטוסים אחדים להובלה ולהפצצה. חיל-הים שיפר ציודו ואימונו בלחימת גרילה ימית, בנחיתות קטנות ובפטרול חופים. לכל יחידה היה עתה מפקד ישיר משלה, אולם היא נשארה חלק מצבא אחד תחת פיקודו העליון של הרמטכ"ל, אשר הוא עצמו היה אחראי בפני שר-הבטחון, דוד בן-גוריון, וסגנו, ישראל גלילי — לשעבר ראש המפקדה הארצית של ה"הגנה". הוקם קבינט מלחמה, שהוסמך על-ידי הממשלה לקבל החלטות מסוימות בשם הממשלה, וגוף חשוב אחר, ועדת חוץ ובטחון של הכנסת** הוסמך מטעם הכנסת לפעול בשמה. הכוחות הישראליים היו עדיין נחותים בהשוואה לאלה של האויב במספר, בציוד ובתנאים הגיאוגרפיים, אולם הם עלו על צבאות האויב בארגון, במשמעת, ברוח-לחימה,

למרות שלא היתה מוכנה עדיין לצאת מיד במתקפת-נגד כוללת, לא נקטה באסטרטגיה הגנתית בלבד. לו היתה מתרכזת בהגנה בלבד, היתה מפסידה במלחמה, כיון שבמקרה זה היתה היוזמה נשארת בידי של האויב, אשר היה יכול לבחור כרצונו ובאופן חופשי כמעט את המועד, המקום והשיטה להתקפה, ולרכז די כוח כדי לשבור את קוי ההגנה היהודיים כמעט בכל מקום. בהתאם לכך נקטה ה"הגנה" בשילוב של שיטות הגנה ופעולות ההתקפה, אשר נודעו בשם "הגנה פעילה" (אקטיבית). לא היה, כמובן, קו-הגנה רצוף. המתישבים עצמם הגנו על כל ישוב, או קבוצת ישובים סמוכים. במספר מקומות הוחזקו משלטים ומוצבים על-ידי חיילים סדירים, ומספר פשיטות-לילה שבוצעו על-ידי ישראלים על אדמת האויב — לעתים עמוק בתוך שטחו — אילצו את האויב לכוננות גדולה בהגנת בסיסים, גשרים ושאר יעדים צבאיים. בזמן זה הפעילו הישראלים לראשונה כלי-ארטילריה אחדים, שהיו מועטים ומיושנים מאוד. מספר קטן של מטוסים קלים, מדגם "פיפר" ו"אוסטר" — אשר השתמשו בהם בתעוזה רבה לסיור-אוויר, לתובלה קלה ואפילו להפצצה ולהבזקה פרימיטיביות — תוגברו כעת על-ידי כמה מטוסים משוכללים יותר, בעיקר מדגם "מסרמיט" ו"ספיט-פייר". יש להוסיף, כי ערכם הפסיכולוגי של הארטילריה והמטוסים לא היה פחות גדול מערכם הצבאי.

בהדרגה גדל והלך מספר הפשיטות הישראליות והתקפות-הנגד המקומיות, שרובן בוצעו בלילה. רוב התקפותיו של האויב על הישובים המבוזרים נכשלו, והמעטות שהצליחו — כשתיים או שלוש — עלו לו ביוקר רב. בכל זאת הצליח האויב להשיג הישגים של ממש, לפחות בשתי חזיתות: המצרים הצליחו להתקדם עד למרחק של 12 ק"מ מרחובות; הסורים הקימו ראש-גשר בגדה המערבית אל הגליל העליון; העבר-ירדנים החזיקו בשתי הערים הערביות רמלה ולוד (בזו האחרונה נמצא שדה תעופה בין-לאומי), מרחק של חצי שעה נסיעה מתל-אביב. כן הצליחו להדוף את ההתקפות הישראליות סביב ג'זין וז'רז'ון. בהדרגה באו הדברים לנקודת קפאון. הצבאות הערביים איבדו את תנופת התקפתם, והישראלים, אם כי הפכו אקטיביים יותר ויותר בהגנתם, לא היו מוכנים עדיין להתקפות כלליות. נראה היה, כי שני הצדדים היו מעוניינים בהפוגה לשם התארגנות מחדש. משום כך נענו לקריאת האו"ם להפוגה של חודש אחד, החל מה-11 ביוני.

* למעשה אירעו הדברים 11 ימים לפני ההפוגה, ב-31.5.48.
** בשלב הראשון, מטעם מועצת המדינה הזמנית.

בגופים גדולים עם סיוע ארטילרי שולבה בפעולות גריליה, אשר מוזגו בתכנון הכללי בצורה שנמצאה מוצלחת ביותר משך כל מלחמת הקוממיות וגם לאחריה. כללית — כל המטרות הושגו ואילולא הוטלה הפוגה שניה עלידי האר"מ ב-19.7.48, עשויה היתה המתקפה הישראלית להימשך תוך הפסקות קצרות, כשהיא מעבירה את המאמצים העיקריים מחזית אחת לאחרת, עד שהיתה מסתיימת הבסתו המלאה של האויב, או לפחות נסיגתו מכל שטחה של ארץ-ישראל המנדטורית.

ההפוגה השניה נמשכה עד 10.10.1948, ומאז נאלץ הפיקוד הישראלי לקחת בחשבון לא רק את הגורמים המקובלים בכל מלחמה, אלא גם את האפשרות של התערבות נוספת מצד האר"מ — בצורת הטלת הפוגות. נראה היה, כי ההפוגות עומדות להיות מוטלות שוב, כאשר יד הישראלים על העליונה וכאשר ניצול ההצלחה עשוי היה להביא להישגים ניכרים בטרטוריה ולתבוסה נוספת של יחידות האויב. התור צאה הצבאית המידית של מצב זה היתה, שכל מבצע, נוסף להיותו חלק מתוכנית כללית, היה צריך להיות גם מושלם בפני עצמו, בכל אחד משלבי.

הישראלים השתמשו בהצלחה בתקופת ההפוגה השניה — 10.10.48 — 19.7.48 — לשם רענון כוחותיהם ומגבורם בכוח-אדם חדש מן הצעירים המקומיים שהגיעו לגיל גיוס, ומן העולים החדשים שזרמו ארצה — עתה באופן לגאלי — ממחנות הריכוז בקפריסין ומאירופה — וכן בנשק חדש ומשובח יותר מצ'קוסלובקיה ומצרפת. כן נוצלה ההפוגה לארגונה מחדש של מערכת הפיקוד הצבאית.

הארגון-מחדש נעשה כדלהלן:

הארץ חולקה לארבעה פיקודים מרחביים, אשר באותה תקופה קראו להם „חזיתות“. היו אלה החזית הצפונית, שכללה את הגליל כולו וניצבה מול הלבנונים, הסורים, העיראקים והכור חות שבגליל המרכזי בפיקודו של קאוקג'י; החזית המזרחית, שכללה את השומרון ואת איזור השרון וניצבה מול כוחות העבר-ירדנים והעיראקים מן ה„משולש“ (טול-כרם — שכם — ג'נין); החזית המרכזית, שכללה את הציר תל-אביב-ירושלים וניצבה מול מרבית הכוחות העבר-ירדניים, אשר באגפם הימני, בצפון, עמדו עיראקים ובאגפם השמאלי, בדרום, עמדו

באחדות ובהרגשה של „אין ברירה“: עליך לזכות במלחמה או שתושלך אל הים — אתה עצמך והאומה כולה. זו היתה משמעותו של הביטוי „אין ברירה“, שהיה נפוץ מאוד באותה תקופה בין החיילים והאזרחים כאחד, ואשר שיקף את הכרתה של אומה הנלחמת על נפשה. היה ברור, כי מיד לכשתסתיים ההפוגה, ינסו שני הצדדים ליטול את היוזמה בפתיחתן של פעולות האויב.

בשלב הרביעי והאחרון של מלחמת הקוממיות הישראלית, אשר החל ב-11 ביולי 1948, חל שינוי קיצוני הן בכושר הלחימה והן בכושר הלוגיסטי של צה"ל. כיון שהאויב היה כה חזק וכה קרוב למרכזי האוכלוסיה היהודית, לא העזו הישראלים, ובצדק לנקוט באסטרטגיה דפנסיבית טהורה. היה ברור, שאם יונח לצבאות הפולשים ליהנות מיתרונם של פעילות התקפתית, הם עלולים לפרוץ את קו ההגנה הדלילים, להביס את כוחות הצבא ולהשתלט על כל הטרטוריה המוחזקת בידי יהודים, שאותה — בהיותה צרה — יהיה קל מאוד להבקיע. לכן היתה האסטרטגיה שהוחלט עליה האסטרטגיה הנכונה היחידה: ליטול את היוזמה מיד בתום ההפוגה מטעם האר"מ. מכיון שלא רצו להפר את החלטת האר"מ עלידי הקדמת ההתקפה להתקפתו של האויב, אפילו ביום אחד, ובידעם כי האויב רגיל היה לתקוף לאור היום, החליטו הישראלים להקדים את האויב אפילו בכמה שעות, ופתחו בהתקפתם בחצות, בדיוק בשעה שבה נסתיימה ההפוגה רשמית.

אי אפשר היה לנצח במלחמה ללא הבסת כוחותיו של האויב. השגתה של מטרה זו דרשה ריכוז גדול יותר של כוחות ישראליים בחזיתות מסוימות מאשר בכל התקפה קודמת. במטרה להשיג עליונות מקומית, אשר תפצה על הנחיתות הכללית של עוצמתם, אי אפשר היה לעשות זאת, כמובן, בור בזמן בכל החזיתות, ולכן נתעורר הצורך לקיים סדר עדיפות. אלה נראו כמשימות הדחופות ביותר: הראשונה — להרחיק את הסכנה מעל תל-אביב וסביבתה הקרובה עלידי שחרור לוד ורמלה ועלידי התבססות באיזור ההררי ממזרח למישור החוף; להסיר את המצור מעל ירושלים; ואם אפשר שרי — לאגף את העיר העתיקה שבידי הירדנים מן הצפון. המשימה השניה היתה, להבטיח את איזור חיפה עלידי שחרור נצרת ושאר חלקי הגליל התחתון. בעת ובעונה אחת, היה צריך לבלום את המצרים בדרום, את העיראקים במזרח ואת הסורים בצפון עלידי טקטיקה של הגנה אקטיבית, שתתבסס על הישובים ועל כוחות ניידים עד שיהיה אפשרי לערוך נגדם מתקפה.

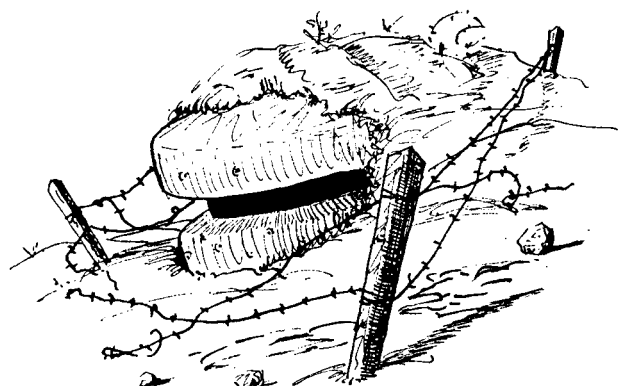
מבצעים אלה — אשר כללו, בשחרור לוד ורמלה, תנועת מלקחיים מכתרת, פשיטה נועזת של גדוד ממוכן לתוך לוד עצמה ולחיתום-רחובות של חי"ר — נחלו הצלחה מוחלטת. הם העסיקו ארבע חטיבות תחת פיקוד אחד (פיקוד הפלמ"ח) בחזית המרכזית, ושתי חטיבות תחת פיקוד אחר (הפיקוד הצפוני) בחזית צפונית, והעניקו צה"ל נסיון חדש, מימדים חדשים ובטחון גדול יותר בכוחו.

אם כי כוחות גדולים הרבה יותר הועסקו עתה נגד יעד אחד, לא הוזנחה טקטיקת-הגריליה: לחימה ביום ובלילה

גם עשו לשיפור נוסף של האסטרטגיה והארגון הצבאי של ישראל. הגייסות התרגלו יותר ויותר לפעולה במסגרת של עוצבות גדולות יותר, ובשיתוף פעולה טוב ויעיל יותר, ביום ובלילה — ועם זאת לא איבדו את גמישות הגרילה שלהם ואת כושר האלתור והתושיה. הם למדו להשתמש ביתר יעילות בסיוע האווירי והארטילרי המצומצם, רכשו מומחיות גדולה יותר בהנדסה קרבית, וחשוב מכל — פיתחו ניידות וכושר תמרון גדולים יותר. במשך תקופה זו עשו גם שימוש נרחב ומוצלח ביותר בטקטיקה של הגישה העקיפה נוסח לידל-הארט — במיוחד במערכות הנגב וצפון חצי האי סיני בינואר 1949.

כתוצאה מכך טוהר הגליל כולו והחזר לישראל. גייסות ישראליות הגיעו לנהר הליטאני בטרטוריה הלבנונית, והוסר המצור המצרי על הנגב (שנשען על מערך ארוך מאשוד ואשקלון דרך פלוג'ה ובית ג'וברין ועד לחברון במזרח, ובוסס על קו תקשורת ארוכים בין אל-עריש, רפיח ועזה, לאורך החוף, ובין קנטרה שעל תעלת סואץ ואבר-עגילה, עוג'ה אל-חפיר, ביר-עסלוג, ובאר-שבע שבמרכז הנגב, עד דרום ירושלים), הכוחות המצריים הובסו, וכל הנגב הצפוני, כולל באר-שבע, שוחרר. בכל זאת, נשארה חטיבה מצרית אמיצה אחת מוקפת ומבודדת בכיס פלוג'ה — עד לחתימת הסכם שביתת הנשק.

נוסף על נצחונות מכריעים אלה נעשה ניסיון לשחרר את הרי בית-לחם-חברון, שהיו מוחזקים קודם לכן על-ידי הכוחות המצריים שהובסו עתה, וטרם השתלטו עליהם העבר-ירדנים. שתי שדרות ישראליות כמעט והגיעו לידיהן הסוף פנים, אלא שעל פי פקודת הממשלה — נעצרו ואף נצטוו לסגת קמעה ללא לחץ אויב. החלל הריק שנוצר בהרחבת חזיתם נתפס ללא קרב על-ידי הלגיון הערבי העבר-ירדני.

טיהורם הסופי של רצועת עזה ושל הנגב הדרומי עד לים סוף נועדו למבצעים נפרדים, שבוצעו לקראת סוף דצמבר 1948. ב-22.12.48 החל מבצע גדול, שכונה שטח רחב ושחצטין בניידותו הגדולה, במטרה כפולה: ראשית, לטהר סופית את הציור הראשי דרומה לבאר-שבע עד לגבול סיני, כדי להרחיק את הסכנה לבאר-שבע ולסלול את הדרך להבסתו של הצבא המצרי ברצועת עזה; שנית — להכין את הקרקע לשחרור כל המחצית הדרומית של הנגב, שהיתה

מצרים; והחזית הדרומית, שכללה את מחציתה הדרומית של ארץ-ישראל מרחובות בצפון ועד לים סוף — שטח שרובו היה כבוש על-ידי כוחות מצריים, שתוגברו ביחידה סמלית מערב-הסעודית. צעד נוסף של ארגון בתקופה זו השפיע ישירות על הפלמ"ח. אם כי שלוש החטיבות שלו נשארו שלמות עד לסוף המלחמה, פורק המטה המיוחד של הפלמ"ח. לי היו שתי הסתייגויות מהמבנה החדש, שהיה בכללו נכון. ראשית, נראה היה לי, כי את מטה הפלמ"ח צריך היה להמשיך לקיים כפיקוד ליחידה מיוחדת לביצוע מבצעים מיוחדים, הכפוף במישרין לרמטכ"ל. המשגה שבפירוק הפלמ"ח בא על תיקונו, נוסף על הקמת הנח"ל, גם בהקמת היחידה המיוחדת של הצנחנים בשלב מאוחר יותר. ההסתייגות השנייה היתה ממספר החזיתות. סבור הייתי, כי ארבע חזיתות היו רבות מדי, וכי די היה בשתיים או לכל היותר שלוש. מספר זה התאים יותר למימדיה המקובלים ולתנאיה הגיאוגרפיים של הארץ וכן לצרכים האסטרטגיים המדיניים להשגת נצחון מהיר ומוחלט.

לאמיתו של דבר, מספר החזיתות, או כפי שהם נקראים היום הפיקודים, הוקטן לשלושה מיד אחרי גמר המלחמה, על-ידי ביטול חזית המזרח. הוקמה יחידה חדשה, אשר בחלקה נועדה למלא את מקומו של הפלמ"ח — הנח"ל (נוער חלוצי לוחם). יחידה זו ארגנה במסגרתה, על בסיס קולקטיבי ואישי כאחד, את כל תנועות הנוער החלוציות החדשות, וכל מחלקה שלה היתה בעת ובעונה אחת גם יחידה צבאית וגם גרעין חברתי של מתיישבים לעתיד.

במלחמה זו נמנע הצבא הישראלי מן הדרג הדיביזיוני, ובמקום זה חולק, כאמור, לפיקודים חזיתיים. בעוד שהפיקודים עצמם הוגבלו לאזורים גיאוגרפיים מוגדרים, לא נשתייכו החטיבות באורח-קבע לחזיתות מסוימות, אלא ניתנו להעברה לפיקודו של כל מפקד חזית, בהתאם לצרכים המשתנים של המלחמה, וכך אפשר היה לרכוש למאמצים עיקריים בחזיתות שונות. הדבר התאים מאוד לתנאים ששררו בזירה הארץ-ישראלית, שעה שהכוחות הישראליים היו מצומצמים בגודלם ונחותים בעוצמתם, ולכן יכלו להשיג עליונות רק בקרבות מסוימים באמצעות ניידות, ריכוז כוחות, כושר תמרון ושימוש ביסוד ההפתעה. על חיל-משמר מתוגבר הוטל למלא את מקום היחידות האופנסיות שהוצאו מהחזיתות. מפקד כל חזית היה אחראי לביטחון במרחב פיקודו מכל הבחינות, כולל התכנון המבצעי וביצוע המתקפות.

התפקיד הראשון היה למגר את האויב בדרום, מיד לאחר מכן בצפון, ולכשיהיו שני האגפים הללו בטוחים — להתקיף את המרכז ההררי, לרבות ירושלים. מתקפה כזאת ניתן היה לבצעה על-ידי איגופם העמוק של הצבאות העבר-ירדניים והעיראקיים אשר במרכז תוך השארת פרודור נסיגה אל מזרחה מהירדן.

המתקפות הישראליות שלאחר תום ההפוגה ב-10.10.48, במיוחד בנגב ובגליל המרכזי, לא זו בלבד שהביאו להשגת תלוטות על שטחים רחבים, לייצובם ולהחלשת האויב, אלא

לא כאן המקום להערכת התנועה של החלטה זאת ועתידי הביצוע שלה.

מוחזקת בידי עבר-הירדן. מבלי להתעכב על הפרטים, יצוין כי שילוב של פעולות גריליה ותנועות מהירות של גופים גדולים שבר לחלוטין את אחיזתם של המצרים בדומית לבאר-שבע, ובתנועה מהירה נחצה גבול סיני ב-28.12.48. פרשת הדרכים הראשית של סיני, אבו-עגילה, נכבשה לאחר קרב עז וקצר; כוח משימה קטן ונייד חדר עד למרחק של כ-60 ק"מ מתעלת-סואץ (אז עדיין בידי הבריטים); והגוף העיקרי נע במהירות צפון-מערבה, במטרה לכבוש את אל-עריש, בירת סיני, ולהתקרב אל רצועת עזה מעורפה — כלומר, מן הכיוון הפחות צפוי להתקפה, ולכן הפחות מוגן. לפי הדוקטרינה הצבאית המקובלת, היתה צריכה תכנית זאת להיראות בלתי הגיונית לחלוטין, בהיותה כרוכה בקו תק-שורת ארוכים, ללא סיוע מספיק של שריון וארטילריה. אולם בלחימה ניידת, הבלתי הגיוני נעשה לעתים להגיוני ביותר, כיון שהאויב מצפה לו פחות מכל דבר אחר, ולכן הוא פחות מוכן לו ולהתגוננות בפניו. כל הצבא המצרי נותק, למעשה, ממצרים, ונראה שעמד להיות מובס סופית. כוח המשימה הישראלי העיקרי עמד נכון לקראת המהלומה האחרונה בשערי אל-עריש, כאשר הממשלה, בפעלה תחת לחצה של ארה"ב, הורתה על הפסקת ההתקדמות ועל הר-צאתם של כל הגיסות מסיני. היחידות התמרמרו על הפקודה, אולם מילאוה הודות למשמעת החזקה. ב-5 בינואר 1949 עזב החייל הישראלי האחרון את אדמת סיני.

אולם הזדמנות אחרת ניתנה להתקפה את רצועת עזה מכיוון שטח ישראל. כוח משימה חדש הצליח לחצות את החולות ותקע טריזים עמוקים דרומה לרפיח, סמוך לגבול הישראלי-מצרי. בכך ניתק את כל הרצועה מעורפה, חסם את הדרך הראשית, ואם כי השאיר את מסילת-הברזל שלמה — שלט עליה מעמדה סמוכה, בתקוה שהדבר יפחית מעקשנות עמידתו של האויב וימריצו להיסוג מצרימה. בנקודה זו הסכימה הממשלה המצרית לנהל מו"מ על שביתת-הנשק, בתנאי שיוסרו הטריזים הישראליים. הדבר נעשה, והסכם נחתם באי רודוס ב-24.2.1949 והשאיר את רצועת עזה בידי המצרים עד היום.

מאחר שהמצרים לא היו עוד גורם במלחמה, יכלו הישראליים לרכז כוחות גדולים יותר לשחרורה הסופי של ארץ-ישראל.

בתנועה ארוכת-טווח של שלוש חטיבות נכבש כל הנגב הדרומי, כולל החלק הישראלי של מפרץ עקבה (16.3.1949). בעת ובעונה אחת שוחררו החלק הישראלי של ים-המלח, כולל מצדה, עין-גדי וחלק ממדבר-יהודה. אולם על הצלחות אלה שולם בכשלונות במקומות אחרים. לא ביצעו מספר פעולות מתוכננות-היטב, שנועדו לשחרר

את שאר חלקי הארץ. דהיינו — הריי-חברון, ירושלים העתיקה והמשולש — אשר עמדו להיות משוחררים בשלבים מוקדמים יותר, במיוחד לאחר מפלת מצרים. אזורים אלה נשארו בידיים ירדניות. אם כי הישראלים נכשלו במבצעים קטנים מוקדמים יותר (בגזרת בית-לחם וארמון הנציב העליון, דרו-מית לירושלים), ולמרות היעדר יוזמה באיזור ירושלים, ניתן היה אז להגיע לשחרורם של שאר חלקי הארץ בפחות מאמץ ובבטחון רב יותר של הצלחה מאשר במערכות הגדולות בנגב ובסיני. אולם ההזדמנות הוחמזה, ומיד לאחר מכן נחתמו הסכמי שביתת-הנשק עם שאר הארצות השכנות: עם לבנון ב-23.3.49, עם עבר-הירדן ב-3.4.49 ועם סוריה ב-20.7.49. עיראק החזירה את כוחותיה מן האיזור המוחזק בידי עבר-הירדן מבלי לחתום על הסכם כלשהו.

עם הסכמי שביתת-הנשק פינו הישראלים את השטח הלבנוני מדרום לליטאני; הסורים פינו את ראש-הגשר שלהם בגליל העליון; החטיבה המצרית המוקפת הורשתה להיסוג מכיס-פלוגיה; ועבר הירדן סיפחה לעצמה, שלא כדין, את אזורי שומרון וחברון, כולל העיר העתיקה ירושלים, והיתה לממלכה של ירדן. כפי שצוין קודם, הוסיפה מצרים להחזיק ברצועת עזה. כל זה מנע, כמובן, הקמתה של מדינה ערבית בארץ-ישראל כפי שנחזתה בתכנית החלוקה של האו"ם. מדינת ישראל מצידה יצאה מן המלחמה כשהיא מחזיקה בשטחים נרחבים וחשובים יותר מבחינה אסטרטגית מאלה שהוקצבו לה בתחילה בתכנית החלוקה. אולם היה זה הרבה פחות ממה שהיה ביכולתה להשיג הודות לכושרה הצבאי דאז, וכן הרבה פחות ממה שנחוץ להגנתה בפני איומים נוספים מצד אותם אויבים עצמם.

מאז חתימת הסכמי שביתת-הנשק ועד היום לא זכתה ישראל לשלום של קבע. מצב טראגי זה מנע בצורה החלטית משל-טונות הבטחון הישראליים מלנוח על זרי הדפנה של הנצחון. כדי לעמוד בפני סכנות העתיד, מן ההכרח היה לפתח את כוח ההגנה הישראלי ולעשותו מודרני יותר ויותר באופן

תמידי תוך אימוץ וסיגול של כל התקדמות רלבנטית חדשה במדע, בטכנולוגיה ובטקטיקה, אפשר לומר בודאות, כי הצבא הישראלי קם תוך כדי פעולה. בחינות מסוימות של התפתחות מקבוצה קטנה של שומרים בתחילת המאה ועד לצבא המודרני של היום יש לייחס ללא ספק לחזון הציוני וכושר מנהיגות. אולם התפתחותו העיקרית, במיוחד בהיקף

פרק שישי

עם חתימת הסכמי שביתת-הנשק וסיום פעולות האיבה, החל הצבא להתארגן מחדש, כדי שיתאים לצרכי ההגנה המיוחדים של ישראל ולתנאים ששררו בה בשלב חדש זה של קיומה הלאומי. ראשית, נתברר במהרה כי התקוה — למעשה ההנחה — שתקופת הסכמי שביתת-הנשק תהיה תקופת ביניים קצרה אשר תסתיים בחתימתם של חוזה-שלום, לא היתה אלא אשליה (כפי שכמה ישראלים, כולל אני עצמי, חששו מלכתחילה). הממשלות הערביות הבהירו בפומבי, שוב ושוב, כי לא יחתמו על כל הסכמי-שלום, כי יקיימו מצב לוחמות מתמיד, וכי בהקדם האפשרי יצאו למלחמת נקם — ל"סיבוב השני", שהם כה מרבים לדבר עליו. בהתאם לכך, הם החלו להפעיל תכניות חימוש במימדים עצומים; ובעוד שכיבדו אותם סעיפים בהסכמי שביתת-הנשק שהיו נוחים להם, הם הפרו את האחרים, במטרה לקיים איריה של מלחמה, אולם בלי להסתכן במלחמה בקנה-מידה גדול בשעה שעדיין אינם מוכנים לה.

כתוצאה מכך, נאלצו השלטונות הישראליים לנקוט באמצעים מתאימים כהכנת-נגד. מטרתן של ההכנות האלה היתה לסכל את איומי המלחמה; האמצעי היה פיתוח מכשיר צבאי רבי-עוצמה, אשר ירתיע את האויב מלתקוף, או אם אף-על-פי כן תפרוץ מלחמה — ימנעו מזכות בה.

בעת ובעונה אחת נטלה על עצמה המדינה החדשה כיצונו של תכניות בקנה-מידה עצום: קליטת עולים, פיתוח כלכלי וסיפוק שירותים סוציאליים מתקדמים. המשאבים הכלכליים היו מצומצמים; קיים היה צורך חיוני בכוח-אדם להתיישבות ולעבודת-כפיים. מבחינה אידיאולוגית לא השקיפו על השיירות הצבאיות כעל מטרה בפני עצמה, אלא כעל אמצעי שאין להימנע ממנו לשם קיום עצמי. לכן הוחלט — והיה בכך הרבה מן התבונה — לקיים צבא סדיר קטן ככל האפשר, שיכיל בעיקר מגויסי חובה ושלד קבוע של פיקוד, מומחים וטכנאים — בעוד שעיקר הכוחות המזוינים יורכבו מאנשי מילואים, אשר ייקראו לאימונים ולתרגילים מספר שבועות בכל שנה ובכל שעת חירום.*** נעשו סידורים מיוחדים כדי לודא גיוס מהיר ותכליתי. לשם חסכון נוסף, בוססו מספר גדול של שירותים — כמו הובלה, הנדסה, רפואה וקשר — על ארגונים אזרחיים מתאימים, המוכנים לגיוס בכל שעה של צורך; המשכורות, הקיצבות וההוצאות הכלליות נשמרו נמוך כות ככל האפשר. בכל הנוגע לאמצעי לחימה, צידוד הכוחות

*** כדי להימנע מלהטיל נטל מקרי על מעסיקים, הוחלט לשלם לשכירים מבין אנשי המילואים, בתקופת שירותם הצבאי, מתוך קרן מרכזית, שהוקמה באמצעות מס קטן המוטל על כל מעביד.

ובציוד, נכפתה עליו על-ידי האויב, ולפחות חלק מהצלחותיו יש לייחס לשגיאותיו של האויב ולחולשותיו. אמנם, כדי לדעת כיצד לנצל את חולשותיו של האויב דרוש כשרון בפני עצמו, אולם להפעלתו למעשה של כשרון זה נחוצים מערכת מודיעין מאורגנת ומשוכללת ביותר, וחשוב מזה — מפקדים וחיילים, שהינם לא רק מאומנים היטב ומאורגנים בהתאם לתקנים הצבאיים הקיימים, אלא מאומנים ומחונכים במיוחד, מבחינה פיסית, שכלית ורוחנית, לדרישות המיוחדות של לוחמה, המכוונת לשחרור לאומי ולהגנה לאומית.

מורשת ה"הגנה" היתה רבה ומגוונת ביותר, לכל הדעות. ראשית, הצבא היה חייב ל"הגנה" את עצם קיומו — כלומר, את כוח-האדם הנשק שלו, שניהם בקנה-מידה גדול יחסית. הוא ירש ממנה טריטוריה ריבונית כבסיס גיור אסטרטגי לפעולותיו; סגל מאומן ומסור ביותר של מפקדים, החל במפקד הכיתה וכלה ברמטכ"ל; ומסגרת מאוחדת ומתוראמת של יחידות, בעלות רוח-קרב וכללי התנהגות, שלא נפלו בהצטיינותן מן ההיסטוריה הקרבית שלהן. כן ירש ממנה את התחושה המורשת של היעוד, האדיאליזם והאמונה בשירות מתוך התנדבות, רוח רעות ואחריות הדדית (הן ביחידות ובדרגים השונים והן בכל פרט ופרט) וכן קשר הדוק במיוחד עם האומה. ואמנם, אם כי עתה הינו צבא סדיר, הוא נשאר ביסודו צבא אזרחי; וקו זה באופיו הודגש על-ידי גיוס נשים לענפים המתאימים. החופש ממסורות צבאיות נוקשות שאבד עליהן כלה, שכה אפיין את ה"הגנה", קיים גם על-ידי הצבא החדש. בכל הקשור ברשמיות ובמקובלות צבאיות, הוא החזיק רק במינימום הדרוש כדי להבטיח משמעת ותכליתיות: גישתו לדברים אלה היתה (ועדיין הינה) תפקודית גרידא.*** ולבסוף, אם נזכור, כי ה"הגנה" היתה, מאז תחילת פעולתה המחתרנית הבלתי-לגאלית, יצירתה של תנועה עצמית לשחרור לאומי, אשר הונחתה על-ידי המוסדות האזרחיים שנבחרו באורח דמוקרטי, הרי אין בכך שום הפתעה בעצם שהצבא ירש ממנה ערכים דמוקראטיים ונאמנות מלאה לצורותיה החדשות של הדמוקרטיה הפרלמנטארית והחברתית, והיה בימים ההם, והינו עד היום, אחד ממעוזיה העיקריים של הדמוקרטיה בישראל.

* הדבר בא לידי ביטוי באחרון מבין תשעת עקרונות הלחימה שביסודו של צה"ל: (1) דבקות במשימה; (2) יוזמה; (3) הפתעה; (4) ריכוז כוחות; (5) חסכון בכוח; (6) הבטחה; (7) שיתוף פעולה; (8) גמישות ו- (9) תחושת יעוד.

** תיאור חי בקשר לנקודה זו אפשר למצוא בספרו של רוברט הנריקס — "מאה שעות לסואץ". קולונל הנריקס כותב בעמ' 12: "אם כי יחידות ישראליות יכולות להיראות בעלות הופעה מסודרת ומצוחצחת במצעד רשמי, כמעט שלא קיימת בהן משמעת במבונה הרגיל. לעתים קרובות קוראים הפקודים לקצינים בשם הפרטי, כאל חברים; מצדיעים מעט מאוד; הרבה הולכים בלתי מגולחים. אין כל סימני כבוד חיצוניים אל הגבוהים בדרגה; אין בעברית מלה מקבילה ל"סר". החייל באמת מרגיש עצמו שזה למפקדו, למעשה לכל קצין — ובכל זאת, בקרב הוא מקבל את סמכותו ללא כל ערעור. אינני יכול להסביר — אינני יכול, למעשה, אף להתחיל להבין. — איר או מדוע זה פועל. כל נסיוני הצבאי בצבא הבריטי והאמריקאי לימד אותי, כי משמעת ממדרגה ראשונה בקרב תלויה במשמעת טובה בבסיס. צבאה של ישראל עושה לאל אמונה זו."

תורשכוח. הדבר הגיע עד לכדי היפוכו של העיקרון המיושן הנהוג בידי רב-הסמל הטיפוסי — שיש „לשבור את האזרח“ כדי לעשותו לחייל. ההשקפה שהחזיקו בה בצבא הישראלי, לעומת זאת, היתה, „לשבור“ את הטרון פירושו לשבור את דמותו של החייל.

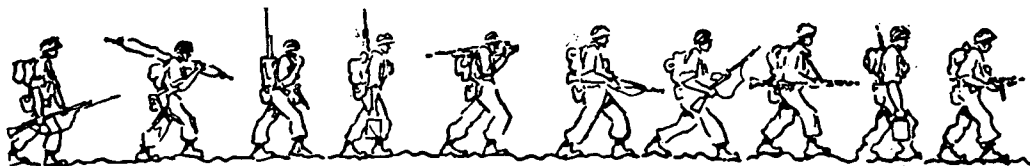
באשר לציוד ולידע הטכני — עם הכנסתו של ציוד חדש נדרשו ידע ומומחיות גדולים יותר. הורגש, כי עם קצת מזל, יוכלו הישראלים לרכוש כלי נשק וציוד שאינם נחוצים מאלה של האויב. אולם לעולם לא יוכלו להשתוות עם אמצעי הלחימה של האויב מבחינה כמותית, וכן צריך היה למלא את הפער על-ידי רמות גבוהות הרבה יותר של ידע מדעי, טכנולוגי וטכני, על-ידי ארגון ולוגיסטיקה משופרים, על-ידי תעוזה אנושית ועל-ידי מומחיות וירטואוזיות באסטרטגיה ובטקטיקה.

באשר לציוד עצמו — מכיון שהכירו בעובדה שאין תקוה להגיע לאיוון כמותי, נתחור ברורות, כי כדי למלא חלק זה של הפער נחוץ לצייד את הלוחמים בכלי הנשק המעולים ביותר (אם תתאפשר קנייתם מבחינה מדינית), או להפוך כלי נשק מיושנים לחדשים, על-ידי מרכיבים חדשים ויעילים יותר (למשל, תותחים טובים יותר על טנקים ישנים, וכד'). גם רמה גבוהה יותר של תחזוקה ושירותים תרמה את חלקה לסגירת הפער.

מצבה הגיאוגרפי של ישראל בתקופה זו היה הרבה יותר שפיר, כמובן, מאשר בתקופה שלפני הקמת המדינה;

הישראלים, למרות הקשיים הכלכליים, בכלי הנשק החדשים ביותר שאפשר היה לרכושם בחו"ל או לייצרם בארץ. גיוסן של נשים היה צעד חשוב. כל נערה ישראלית נדרשת לשרת בצבא תקופה מסוימת, למעט נשים ממשפחות אדוקות. אם כי כמה נשים הוצבו ליחידות קרביות, נשלחו רובן לתפקידי משרד ושירותים ולהגנה אזרחית ואזרחית, ובכך אפשרו הצבתם של גברים רבים יותר ביחידות הקרביות — חסכון חשוב ביותר למדינה קטנה, החסרה כוח-אדם באופן תמידי. נוסף לערך החברתי והמסרי הניכר שהיה לדבר, הוא הדגיש (בין שאר הדברים) גם את העובדה, ששירות וקורבן לאומיים הם בה במידה זכותם של שני המינים.

היה ברור, שעל אף שהאוכלוסיה היהודית של ישראל תגדל פי כמה, היא תישאר תמיד נחותה במספר לעומת האוכלוסיה הערבית העצומה והמתרבה במהירות בארצות המקיפות אותה. הישראלים אינם נוטים להסכים עם האמרה, שאלוהים נמצא לימינו של הצד בעל המספר הגדול ביותר של גדודים. במקום זאת הם מאמינים כי, חוץ מאשר במקרה של נס, החזק הוא המנצח במלחמה; ובהתאם לכך הם נקטו בצעדים הדרושים כדי לפצות את נחיתותם המספרית על-ידי שיפורים באיכות. המיועדים להביא, בסופו של דבר, לעליונות צבאית ממשית. היסוד הראשון שנוקק להתפתחות איכותית היה הגורם האנושי. הואיל וחלק גדול של העולים החדשים באו מארצות אסיה ואפריקה, בעלות רמת ההתפתחות הנמוכה, יחסית, היתה המשימה הראשונה לתת להם יסודות של חינוך מור דרני. בהתאם לכך נטל הצבא על עצמו להשלים את החינוך

אולם בהשוואה עם השכנים הערביים הוא היה עדיין עגום למדי. אם כי ישראל היא חלק אינטגרלי של יבשת אסיה בחופה המערבי, הרי למעשה אין היא אלא אי — אולם ללא היתרון האסטרטגי של אי ממש, המוקף ים מכל עבריו. בגבולותיה היבשתיים מוקפת הארץ כולה, עד המטר האחר רון — על-ידי מדינות עוינות. על נמליה בים התיכון ובים סוף קיים איום-בכוח של חסימה ימית ונחיתות. חוץ מן הגליל הצפוני והנגב הדרומי, אשר נהנים מעומק מתקבל על הדעת — הרי מרכז הארץ, רצועת החוף של הים התיכון ופרוזדור ירושלים חסרים עומק באורח משוע. בנקודה קריטית אחת אין המרחק בין ממלכת ירדן והחוף הימ-תיכוני של ישראל עולה על 17 ק"מ. מישור החוף, בו מרוכזות מרבית האוכלוסיה התעשית הישראלית, חסר מחסומי-הרים. ירר שלים הבירה מחולקת. בשני הצבאות העוינים לישראל — זה המוצב ברצועת עזה וזה המוצב בגדה המערבית של הירדן, אפשר להשתמש כבראשי גשר לפשיטות ולפלישה במסגרת תכנית מלחמה כללית. העובדה הפשוטה היא, שרוב שטחה של ישראל נמצא בתחום הישגה של הארטילריה ארוכת-

הרגיל שהם קיבלו בבתי-הספר באמצעות חינוך יסודי, הן כללי והן טכני, ושימת דגש מיוחד על חינוך לערכים לאומיים. במטרה לסייע בידם להבין את התכלית, שלמענה עליהם להגן על מטרותיהם הלאומיות והחברתיות. נוסף לצרכיהם של העולים החדשים, נחוץ היה לספק גם את אלה של הוותיקים. בהתאם לכך עודדו מפקדים, שלא היה סיפק בידם ללמוד במשך תקופות שירותם הארוכות קודם לכן, לעבור קורסים ללימוד גבוה יותר, כללי וצבאי, בארץ ומחור צה לה, על חשבון תקציב ההגנה. במישור הצבאי הטהור נעשו האימונים — גם של הפרט וגם של היחידה — מור-כזים יותר, במטרה לפתח רמה גבוהה של ידע טכני באותה מידה כמו יכולת פיסית ונכונות נפשית לפעולות נועזות.

בצבא צעיר, בעל מסורת של שירות מתוך התנדבות, היה זה טבעי שיתייחסו אל החייל-הפרט מלכתחילה לא כאל מספר אנונימי ברשימה, אלא כאל אישיות ברורה, עם מעלותיה וחולשותיה האישיות. לכן, נוסף על האימון המשותף והתר-גול ההכרחי שניתנו לו, דאגו גם במיוחד לפתח את אי-שיותו ואת כשרונותיו המיוחדים, כדי לבצל את מלוא יכול-

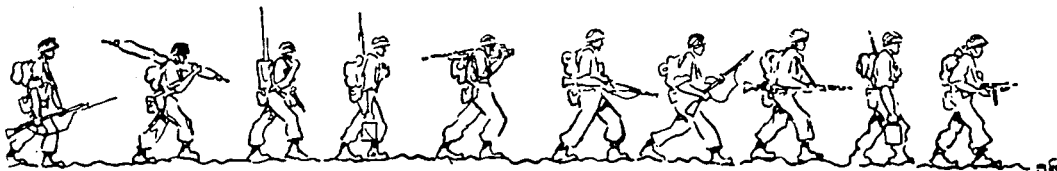
הטוח של האויב — שלא לדבר על הפצצה אווירית או טילים קרקע-קרקע וטילים המשוגרים מן הים. לאורך הגבול הסורי בצפון-מזרח — איזור שהינו מקור המים העיקרי של ישראל, שדה הדיג העיקרי בים כנרת ואחד מן העמקים החשובים ביותר בייצור המזון בארץ — נהנים הסורים מיתרון טופוגרפי, בשלטם על הגבעות החולשות על העמקים הישראליים.

מצב גיאואסטרטגי זה עלול להביא את האסטרטגים הערביים, כמו כל אסטרטג אחר — לחשוב כפי שחשבו ב-1948, במונחים של פלישה ברוזמנית מכיוונים שונים, שתביא לפיר צול הכוחות הישראליים ולאבדן יוזמתם ההתקפית. יתר על כן, הטכנולוגיה הצבאית המודרנית עשויה לאפשר להם לא רק לפתוח במתקפה ברוזמנית בכמה חזיתות, אלא גם להשתמש ביסוד ההפתעה עד למכסימום האפשרי. מכיון שהם לוקחים בחשבון התערבות של האו"ם או גורמים אחרים, הם עלולים להחליט על קיומו של הקרב ועל יצירתה של עובדה מוגמרת תוך הימים הראשונים של הלחימה. עיקר כוחם הצבאי של הערבים מרוכז במצרים; חולשתה הגיאוראסטרטגית העיקרית של ישראל ו"עקב האכילס" שלה היא במישור החוף מול ירדן. הסכנה הגדולה ביותר שישראל ניצבת בפניה היא התקפת פתע משולבת ברוזמנית — נוסח "פרל הארבור" — אשר תחל בנסיון לחסל את חיל האוויר שלה, תמשיך במאמצים העיקריים לפצל את הארץ למספר חלקים על-ידי שילוב של כוחות יבשה וכוחות שינחתו על החוף, ותושלם על-ידי התקפות גריליה שיבוצעו על-ידי

לנצחן במלחמה על-ידי אמצעי הגנה בלבד; ואם כי המטרה המוסרית והמדינית של האסטרטגיה הישראלית היא הגנה, הרי כדי להשיגה, על כוחותיה להיות מסוגלים ליטול את היוזמה לביצוען של מתקפות מכריעות במקרה של התקפה כלשהי, ובמיוחד אם תערך התקפת-פתע על הארץ מכיוונים שונים. זאת אפשר להשיג בעיקר על-ידי מבנה מתאים של הכוחות המזוינים ואסטרטגיה מתאימה להפעלתם.

אף שישראל יושבת לחוף ים תיכוני ארוך, ומפרץ עקבה ומיצריו נמצאים תחת איום ערבי, ועל אף העובדה, שחשיבותם של חיל-האוויר והטילים האסטרטגיים גדלה והולכת, יש להניח בודאות, כי הזירה העיקרית במלחמה אפשרית עם הערבים תהיה יבשתית; כלומר — רוב הקרבות המכריעים ינהלו ביבשה. דבר זה היה ברור מאז תום מלחמת הקר ממינות. לכן, כיון שהמגבלות הכלכליות אילצו את הכוחות הישראליים לקיים סדר קפדני של עדיפויות בעניני הוצאות, ניתנה עדיפות ראשונה לכוחות היבשה, עם סיוע האוויר שלהם. היתה זו גם אחת הסיבות לכך — נוסף לשאיפה להימנע מתחרות ובזבוז בין-זרועיים ולהשיג מכסימום שיי תוף-פעולה, יעילות וליכוד — שכל הכוחות המזוינים עם פיקודיהם הנפרדים הועמדו תחת מטה-כללי משותף, שבראשו מפקד בכיר מצבא היבשה.

בתקופה שאחרי מלחמת הקוממיות הלכו והתעצמו מאגרי הנשק של המדינות השכנות. מצרים, סוריה ועיראק — אשר היו כבר מצוידות בנשק מערבי — קיימו עיסקות נשק עם ברה"מ וצ'כוסלובקיה, בעוד שירדן, לבנון וערב-הסעודית —

קיימו עסקות דומות עם המערב. הנהנית העיקרית מן הנדיבות הסובייטית בשטח זה היתה מצרים, ותוך תקופה קצרה יחסית היא רכשה כמויות ללא תקדים של טנקים, ארטילריה, מטוסי-קרב, מפציצים, צוללות ועוד כהנה וכהנה. עם הנשק באו גם מדריכים סובייטים למצרים, ואנשי-צבא מצריים נשלחו למזרח-אירופה. אלה וגם אלה הכניסו לכוחות המזוינים המצריים דוקטרינות ושיטות לחימה סובייטיות, כלומר — ריכוזים גדולים של טנקים וארטילריה לטוח ארוך, בליווי סיוע צמוד של חיל-אוויר טקטי, לשם מאמצים עיקריים לפריצת קווי ההגנה של האויב ולחיסול שרידיו, וזאת תוך הסתמכות על מסות גדולות ועתודות גדולות.

התפתחות זו אילצה את הישראלים להתקדם צעד אחד קדימה בפיתוח כוחות היבשה והאוויר שלהם-עצמם. דגש חזק יותר הושם כעת על יחידות שריון, על שכלול שירותי התחזוקה המלוים אותם (אשר יוכלו, במקרה הצורך, לעבור במהירות מרחקים ארוכים) ועל חי"ר ממונע מאומן היטב, עם סיוע צמוד של מטוסים מאותה איכות כשל האויב (אם כי במספר קטן יותר). בהתאם לכך נוצר גיס מיוחד לשריון, אשר צויד

צנחנים ולוחמים בלתי סדירים — בסיוע הפצצות המונגיות והתקפות מן האוויר — נגד מטרות צבאיות וכן נגד אוכלוסיה ומפעלי-תעשייה.

אלה הן אפשרויות תיאורטיות. על ישראל להיות מוכנה לגרוע ביותר, ועל אפשרויות אלה להכתיב את אסטרטגית הנגד שלה. ראשית, יש לפתח פיתוח נוסף את מערך ההגנה המרחבי שלה. על-ידי יצירת רשת מתוכננת של ישובים מבוצרים ומצודים היטב לאורך הגבול ובפנים הארץ, לאורך צירי תנועה ומעברים צפויים — יינתן לארץ עומק אסטרטגי, אשר יפצה על חסרוננו של עומק גיאוגרפי טבעי. נוסף על כך, השתתפותם של המתיישבים בהגנה על ישוביהם ועל אזוניהם תסייע, כמקודם, לא רק בהכבדה על פלישת אויב אפשרית, אלא גם תשפר את מצב הביטחון היום-יומי: היא תבטיח פיקוח ישראלי על אזורי הגבול המרוחקים ביותר, ולא פחות חשוב — גם תשחרר את הצבא הסדיר משירות פסיבי, כך שיהיה חופשי לנוע ולהתרכז היכן שהדבר נחוץ. על כל פנים, זהו רק חלק מן התשובה לחסרונותיה הגיאוראסטרטגיים של ישראל. אי אפשר לקוות להרתיע אויב או

באמצעי תובלה, שיאפשרו לו לנוע במהירות מקצה אחד של הארץ לקצה האחר בהתאם לצורך. גם יחידת הצנחנים הורחבה וקיבלה אימון וציוד משופרים. הוקדשה תשומת לב רצינית לצורך בכלי-נשק נ"ט יעילים — לשימוש היחידות הרגילות ולהגנה מרחבית כאחד. החטיבה נשארה עוצבת היסוד הטקטית הגדולה ביותר, אולם חלה התפתחות נוספת בכך, שנוצרו פיקודים מבצעיים — שכל אחד מהם כלל מספר לא קבוע של חטיבות ונשק-מסייע מן הסוגים המתאימים. פיקודים חדשים אלה אפשרו להשוותם לכות משימה גדול ביותר, אולם גמיש בהרכבו כקורפוס. מפקדי הפיקודים המרחביים (לשעבר מפקדי החזיתות) נשארו המפקדים הכלליים של הזירות הטריטוראליות.

כללית, לא נראה כרצוי לשים דגש על חיל-אוויר אסטרטגי וצי גדול. הוצאות גדולות מדי על זרועות אלה, תהא חשיבותן גדולה ככל שתהא, יצמצמו את המקורות התקציביים לפיתוחם של כוחות היבשה, אשר נחשבו לחיוניים ביותר. לכן חשבו, ובצדק, כי לנסות להשיג מעט מכל דבר יסתכם בלא כלום במקרה של מלחמה כללית. קיוו, כי אפשר יהיה להימנע מהפצצות המוניות של ערים — מסיבות הרימוניות, ובאותה מידה גם כתוצאה משיקול ענייני: להפחית את הסבל האזרחי עד למינימום ולהגביל את הקרבות למקום הראוי להם — לשדה הקרב. מצד שני, כוח אווירי טקטי יעיל ישמש לא רק לקרבות-אוויר, אלא גם לתקיפה.

ממשלת ישראל הכחישה במפורש כל כונה להתפשטות טריטוריאלי. לכן היתה מעוניינת מבחינה כלכלית וצבאית להפחית ככל האפשר את ההוצאות לצורכי חימוש, במיוחד לאור הצורך להשקיע חלק עצום של משאביה הכלכליים והסוציאליים בקליטתו של זרם העולים החדשים ובפיתוחה של מדינה מפגרת ביסודה. ישראל מעולם לא פתחה במירוץ החימוש; אולם הצליחה לעשות את המכסימום, מבחינה מדינית ומבחינה פיננסית, כדי שלא לפגור כל אימת שהצד השני רכש כלי נשק חדשים. בתקופה זו, כבעבר, אילץ האויב את היהודים לפתח את כוחותיהם המזוינים כדי לשמור על עצם קיומם; ובהיותם נאלצים לעשות זאת — דאגו שהדבר יעשה כראוי. אולם אי-השוויון — מבחינה מספרית — נשאר קיים; ושאיפתו של האויב לקיים מלחמה בקנה-מידה גדול אף ללא עילה של הכרח לקיימה — גם היא נשארה בעינה. הדאגה מפני התקפת-פתע אפשרית היא שהנחתה את גישתה של ישראל לבעיה. היה ברור, כי התקפה כזו אינה חייבת בהכרח להצליח, אולם הסיכון היה גדול מכפי שממשלה אחת ראתה יכולה להתיר לעצמה. אם כי היה נוח יותר לישראל מבחינה מדינית ודיפלומטית לו הונח לאויב לתקוף ראשון, לא יכלה ישראל להרשות זאת לעצמה מבחינה צבאית, ויהא המחיר המדיני אשר יהא, כיון שעצם קיומה של המדינה נתון היה בכך.

כפי שידוע לכל, האפשרות של התקפת-פתע כזו, העלולה לשים קץ למדינה היהודית ולעמה, קיימת עד היום; ואחת מן הדרכים העיקריות לעמוד בפניה היא הכושר הפיסי והנכונות המדינית לבצע מתקפת-נגד מקדימה בשעת הצורך, ולו

גם שעות אחדות בטרם יפעל חיל-האוויר של האויב. אין לבלבל מושג זה בשום פנים עם מלחמת-מנע. מתקפה מקדימה יש לה צידוק, רק כאשר ידוע בבירור, שפלישה ממשית עומדת להתבצע, ובשעה שההוכחה לכך שהיא עומדת להתרחש היא היערכות ודאית של כוחות-אויב תוקפניים. כשם שלכל מדינה זכות טבעית לאחוז בנשק בשעה שהיא מותקפת, כך גם זכותה ל"יירוט" — היינו בלום — את התוקף בדרכו למטרה הנבחרת, אפילו עודו מצוי על הטריטוריה שלו. אם האויב אינו מתכוון לפתוח במלחמה, עליו לדאוג לכך, שלא תיעשה תנועה, אשר יצדיקו מתקפת-נגד מקדימה. אם פניו למלחמה, אין הצדקה למחאותיו אם סוכלו כוונותיו. יתר על כן, אפשר לטעון, כי ההכרה בזכות מתקפת-נגד המקדימה מגבירה השפעת גורם ההרתעה של המגן וע"י כך מצמצמת את אפשרות התרחשותה של פעולת איבה. מציאותם של אמצעי-לחימה איננה בהכרח מרתיעה את האויב; הידיעה, כי המגן מוכן להשתמש בהם במהירות וביעילות, היא המרתיעה אותו והעשויה לגרום לכך, שיתכנן שלא יגיעו כלל לידי שימוש.

נשאר עוד להוסיף, כי בתקופה שלאחר מלחמת הקוממיות, לא פחות מאשר כיום, הכירו בכך, שבאמצעים מקדימים יש להשתמש בזהירות מרובה, ואך ורק אם וכאשר כוונותיו התוקפניות של האויב אומתו באורח מספק. משום כך, כדי להימנע מליפול קרבן להתקפת-פתע וגם כדי למנוע התקפה מקדימה פזיזה מדי, היה קודם כל צורך בשירות מודיעין ממדרגה ראשונה. ואמנם, שירות זה באמת פותח. שילוב היסודות השונים של צה"ל שהוזכרו כבר — מערכת ההגנה המרחבית, גיס השריון הנייד מאוד, חיל-האוויר הטקטי, החי"ר הממונע, הצנחנים, חיל התותחנים, הצי הקטן אך הנועז, הנדסה ותובלה מספיקים, שירותי החימוש, התחזוקה וההספקה וכן שירות המודיעין והמערכת הטכנית של סידורי ההתראה-המוקדמת על התקרבות אויב — שילוב כל אלה, בסיוע האחדות המלאה של המטרה בין הכוחות המזוינים והאומה, נתן לישראל תקווה סבירה למנוע מלחמה כללית, וכן את העליונות הצבאית הנחוצה לזכות במלחמה כזאת, אם בכל זאת תתחולל, מול צבא ערבי יחיד או מול כל צבאות ערב יחד.

בינתיים אירעה התפתחות מדאיגה לאורך כל הגבולות (חוץ מן הגבול הלבנוני), אשר השפיעה השפעה נוספת על ההשקפה הישראלית הצבאית. ערבים בלתי-סדירים, סדירים-למחצה ולעתים סדירים, החלו חוצים, בהכונה או בהסכמה רשמית, את הגבול הישראלי בלילה, לעתים אפילו לאור היום, למטרות שונות — כמו טרוריום אישי נגד אזרחים וחיללים, חבלה, שוד, גניבה ומודיעין. התקופה שבין 1951—55 היתה עדה למספר גדל והולך של הסתננויות, שנשא אופי יותר ויותר רציני.

מובן, שאף מדינה אינה יכולה להקיף את עצמה בחומה; גם פטרולים ומארבים אינם מספיקים כדי לשים קץ להס-תננויות כאלה. כפי שהוסבר כבר, גבולותיה של ישראל ארוכים מאוד יחסית לגדלה של הארץ; הישובים מפוזרים בכל חלקי הארץ, ואחדים מהם כמעט מבודדים; האיכרים והרועים

פרק שביעי

מכיון שנושא החיבור הוא התפתחותו של צה"ל והדוקטרינות האופייניות שלו, איני מתכוון לתאר לפרטיה את מערכת סיני באוקטובר 1956. אפשר לקבל או שלא לקבל את סיבותיה של ישראל לפתוח במתקפת-נגד מקדימה זו; יש רק להכיר בעובדה, כי ההחלטה על כך נתקבלה לאור הערכת-מצב שהגיעו אליה מדינאים ואסטרטגים ישראלים אחראיים על בסיס דוחות מודיעין ברי-סמכא. חסימת הספנות הישראלית בתעלת סואץ ובים סוף היתה, למעשה, נוסף להפרתו של החוק הבין-לאומי, חלק ממלחמה כלכלית כוללת נגד ישראל — במיוחד המצור הימי על אילת; בלעדית אי אפשר לפתח את הנגב, בו מרוכזים מרבית האוצרות הטבעיים של הארץ. הוזכר כבר, כי פשיטות ה"פדאיון" שקוימו על ידי מצרים מסיני ומרצועת עזה הגיעו למימדים מדאיגים והיו לבעיה הבטחונית החמורה ביותר, וכי פשיטות הנגד של הישראלים, אם כי עלו לאויב במחיר יקר, לא היה עוד בכוחן להרתיע. ריכוז הכוחות המצריים בצפון סיני, קרוב מאוד לגבול, ומערכם המבצעי נראו כאיום חמור ביותר, ונראה היה, כי מתקפה מצרית עלולה להתבצע בכל עת. חשוב מזה — הברית הצבאית בין מצרים, ירדן וסוריה ויצירתו של פיקוד מאוחד תחת גנרל מצרי, יצרו איום חמור של פלישה בור-זמנית לישראל משלושה כיוונים, אשר אם תתבצע — תאלץ את ישראל ללחום בשלוש חזיתות בבת אחת.

העובדה, כי נתגלעה מחלוקת בין בריטניה וצרפת למצרים, יצרה אמנם מצב מתאים לישראל מבחינה מדינית ומבחינה צבאית כאחד, אולם, בטווחני, כי היה מקום ליתומה ישראלית אפילו בהיעדרו של מצב כזה. יתר על כן, מאמין אני, כי התוצאה היתה לפחות שוה, ומבחינה מדינית אפילו טובה יותר, ללא התערבות בריטניה וצרפת — אם כי היתה עולה במספר גדול יותר של אבידות. אין ספק, כי הריח הצבאי יצא בהפסד מדיני מצירוף העיתוי של החזירה הישראלית לחצי-האי סיני והפלישה האנגלו-צרפתית לפורט סעיד.

המצב הבטחוני שתואר לעיל לא השאיר לישראל ברירה אלא לפתוח במתקפת-נגד מקדימה כרע הכרחי. כדי להבטיח את הסיכוי הטוב ביותר לנצחון, צריך היה להבטיח עליונות צבאית מקומית בחזית המצרית. הדבר גרר אחריו ריכוז כוחות-מהלומה מספיקים בחזית זו — כוחות שריון, חי"ר ממונע, יחידות סיור קלות, חי"ל-אוויר טקטי, צנחנים, ארטילריה שדה,

הם בדרך כלל בשדות; הדייגים, המשתמשים באורות חזקים. עובדים סמוך למוצבים הסוריים בקרבת ים-כנרת. תנאים אלה הקלו מאוד על האויב להפריע למהלכם התקין של החיים בישראל על-ידי הטלת טרור על קרבנות מבודדים. פעולות גריליה אלה היו, כמובן, פונקציה של מצב הלוחמות שקויים בעקשנות כה רבה על-ידי ממשלות ערב. במקרים רבים הודו בהכרזות רשמיות, שהיו אלה פעולות מורשות. הממשלה המצרית אף הרחיקה לכת עד כדי הקמת יחידת גריליה מיוחדת, שנושאה שם מתקופת ימי הביניים — "פדאיון". אנשיה קיבלו אימון מיוחד לחציית גבולות ישראל לשם פעולות טרור. באותו זמן גם סגרו המצרים את תעלת סואץ בפני הספנות הישראלית ובפני ספינות זרות הבאות לישראל והיוצאות ממנה — כל זאת מתוך הפרת אמנת קושטא, הסכמי שביתת-הנשק והחלטות מועצת הבטחון. במפרץ עקבה נחסמה דרכן של ספינות הבאות לאילת.

התפתחויות אלה הציבו בפני ישראל בעיות חמורות של בטחון וריבונות. מספר האבידות הלך וגדל, התרחב גם ההרס ברכוש, חיי היום-יום השתבשו, ותחושה של חוסר ישע ואכזבה החלה לפשות בציבור. אייכותה של ישראל לשים קץ להסתננויות על ידי פעולה מדינית ואמצעים צבאיים פסיביים נתפרשה על ידי פרשנים ערביים כסימן של חולשה צבאית שעוררה את תיאבונן של האויב ליותר מזה — להרחיב בתה של מלחמה קטנה זו, אשר גרמה נזק כה רב לישראל תוך סיכון כה מועט לעצמה.

המצב הפך בלתי-נסבל, והוביל לבסוף לאסטרטגיה הדינאמית של פעולות תגמול. בוצעה סדרה של מבצעים מתוכננים היטב — בדרך כלל בלילה, על-ידי צנחנים שנעו ביבשה — נגד בסיסים ומוצבי חוף של האויב, וכן תחנות משטרה הקרובות לגבול. המטרות שנבחרו היו בדרך כלל בתוך או סביב האזורים שסבלו מן התוצאות הגרועות ביותר של ההסתננויות. פרט למקרה מצער אחד, שבו נהרגו אזרחים ערביים (בקיביה שבירדן), כל המטרות היו צבאיות בלבד. המבצעים הישראלים היו ברובם מוצלחים, אם כי לא היו נקיים משגיאות טקטיות. שוב קוימה רמה גבוהה של ביצוע צבאי, אשר תודות לכלי-נשק טובים יותר — עלתה גם על זו שהושגה בעבר. העובדה, שרובם בוצעו על ידי כוחות מיוחדים של צנחנים, יצרה הרגשת מרירות מסוימת ביחידות החי"ר, אולם ביצועים אלה נעשו לרמה המקובלת בכל היחידות דות מאוחר יותר. הם סיפקו הודמנות חדשה למתכננים ול-מפקדים לבחון את האימון, הטקטיקה והנשק של צבאה המתפתח תמידית של ישראל. החזירו את הרגשת הבטחון של החיילים והאזרחים מן השורה, והוכיחו לאויב, כי ישראל מסוגלת להגן על עצמה. כללית — פשיטות אלה סייעו להרגיע את רוב חלקי הגבול, פרט לזה עם מצרים. העובדה, שפעולות ישראל גונו ברוב המקרים על-ידי מועצת הביטחון, אם כי באו כתוצאה של התגרות מצד האויב, עודדה את ממשלות ערב להתמיד בשיטה זו של הטרדת מנוחתה של ישראל. הדבר נמשך בהפסקות. המתיתות גברה שוב, מירון החימוש בין שני הצדדים הואץ — וכתוצאה שוב התגברה המתיתות. עד הגיעה לנקודת התפוצצות.

והתחזוקה, ההנדסה, הציוד והשירותים הרפואיים ההכרחיים — אפילו על חשבון החלשתן של חזיתות-בכוח אחרות. אפשר היה ליטול סיכון כזה תודות לגיוס הכללי של המילואים, חיזוק מערכת ההגנה המרחבית והחזקת מספר ניכר של יחידות ניידות בעורף, לשימוש כאשר ובמקום שיהא בהן צורך.

צריך היה לנצל את יסוד ההפתעה עד למכסימום — ביחס להכנות עצמן, לחזית עצמה ולמועד ההתקפה ושיטתה. אנשי המילואים גויסו במהירות ובחשאי מוכסמלית. הופצו שמור עות, שירדן עומדת להיות מותקפת — שעה שהכוחות העיקריים רוכזו למעשה בנקודות ההיערכות שלהן על גבול סיני, זמן מועט לפני שעת ה"ש". לאחר נחיתה רבת-תעוזה של צנחנים עמוק בתוך סיני, נתקיימה חדירה מהירה של כוחות-יבשה — שריון וח"ר ממונע — אשר כוונה לאגוף את מערכי האויב ולמחצם ככל האפשר, תוך לכידת נשק ותחמושת חיוניים, ובכך לאלץ את שאר כוחותיו לקיים נסיגה כל-לית. הכנה היתה, לקיים שליטה מלאה על רצועת עזה ועל חצי האי סיני עד לתעלת סואץ. המטרה העיקרית היתה, כמובן, לבטל את הסכנה המידית של מתקפה מצרית כללית נגד ישראל; מטרה נוספת היתה, להתחזק בסיני כעמדת-מיקוח בדינמי-השלום העתידי עם מצרים, אם וכאשר יתקיימו. תנועת כוחות-יבשה נסתייעה בהפצצה והבזקה של שדות תעופה, קוי תקשורת ובסיסים צבאיים, ולאחר מכן ירדה שדרה נוספת דרומה עד לפתחו של מפרץ עקבה וכבשה את האיים טיראן וסנפיר. מבצע רב-צדדי זה לא רק הפתיע לחלוטין את האויב, אלא גם סייע להשיג הישגים ניכרים כבר בשלב הראשון של המערכה. לאחר מכן, איפשרה יעילותם של שרירי תי התחזוקה הניידים לשדירות השריון והח"ר הממונע לנוע במהירות קדימה, כשהיחידות הישראליות הקדמיות מגיעות עד לגדה המזרחית של תעלת סואץ תוך 100 שעות. לולא האולטימטום הבריטי-צרפתי שחייבם להתרחק מן התעלה, הם יכלו לחצותה ולהביא לגפילתו של המשטר המצרי.

אין ספק, כי האולטימטום הבריטי-צרפתי, וכן הפצצת מתקנים צבאיים ונחיתות בפורט-סעיד שבאו אחריה, סייעו הרבה להטלת מבוכה בפיקוד המצרי העליון ובפיקודים האזוריים כאחד, וגרמו לכך, שנסיגה מצרית מסיני לתעלת סואץ תהיה הדבר ההגיוני היחיד שניתן לעשותו. אולם למעשה, הכוחות המצריים בחצי-האי סיני הפסידו במערכה עוד לפני ההתערבות האנגלו-צרפתית, ובשעה שעשו את הצעד ההגיוני — כבר היה מאוחר מדי. עם נצחונם המכריע של הישראלים בסיני, הם ידעו לנצל היטב את ההצלחה — אם כי לא יכלו להימנע מקרבות מקומיים — בכבשם את רצועת עזה ובלכדם את הכניסה למפרץ עקבה, כמוזכר למעלה.

אף שהמלחמה נוהלה בעיקר ביבשה, לא ישב גם הצי בחיבוק ידיים. הצי הישראלי הקטן הרחיק את הצי המצרי, ואפילו הצליח ללכוד משחתת כשהיא שלמה במים הצפוניים של החוף הים תיכוני הישראלי. כמובן שמבצע גדול בהיקפו, רב-תושיה בקרבותיו ודינאמי במהלכיו לא היה נקי משגיאות ותקלות חמורות, ביניהן כאלה שהיו צידוק אובייקטיבי, אולם ככלות הכל השיג את יעדיו הראשיים.

למרות העובדה, שהחלק העיקרי של הכוחות הישראליים הועסק בחזית המצרית, היה ביכולתם של הכוחות הישראליים להדוף גם את הירדנים ואת הסורים, שלא לדבר על הלבנונים, ולחדור לעומק ניכר בתוך שטחיהם. האויב הבין זאת היטב, ושום תנועה לא נעשתה על-ידי בעלות-בריתה של מצרים בחזיתות האחרות, למרות קריאתה לעזרה של מצרים. מקורות מהימנים מוסרים, כי כאשר המפקד הכללי של הברית הצבאית המשולשת הבין, כי בעלות-הברית לא יקומו לעזרה, הוא הר-חיק לכת עד כדי מתן הוראה להם שלא לתקוף, כדי שלא להיפגע בעצמם. פקודה זו מולאה ללא שום הסתייגויות...

בסיכום, אפשר לייחס את הניצחון בסיני לאותן תכונות של הכוחות המזוינים הישראליים, אשר עד 1956 כבר היו למסורת צבאית: גישתם הבלתי-שיגרנית למלחמה, כושר ההסתגלות שלהם, גישתם התיפקודית הקפדנית, המשמעת מתוך ההכרה והתעוזה המחושבת שלהם — המשולבים מצד אחד עם ידיעה כיצד ליישם כראוי את עקרונות המלחמה, ומצד שני עם יכולת לחימה בחשיכה לא פחות מאשר ביום. שילוב זה, יחד עם אמצעי לחימה מודרניים ולוגיסטיקה מפותחת מאוד, לא יכול היה, אמנם, למנוע שגיאות ומבוכות מקומיות, אולם כללית הוכחה יעילותו בשדה הקרב.

לאחר מכן אולצו הישראלים להיסוג מכל השטחים שכבשו מעבר לגבולות שביתת-הנשק של 1949. נסיגה זו, שעליה כה הרבו לדון ולהתנפח, בוצעה לא עקב חולשה צבאית, אלא תחת הלחץ המדיני של האומות המאוחדות והמאמץ המשותף של ארצות הברית וברית-המועצות, בעיקר הראשונה. כמו ב-1949, הוחזר שוב חצי-האי סיני לידיהם של המצרים המנוצחים, מבלי שישראל תדרוש שלום של קבע כתמורה — שלום אשר היה עשוי, לדעת, להיות בהחלט מושג בשני המקרים. אולם על הפסד זה כיסה הסך-הכל של ההישגים. הפיקוד המצרי העליון אולץ להכיר בכך, שפעולות גריליה קטנות עלולות להידרדר למלחמה גדולה, וכי מערך מאיים של כוחות עשוי לעורר מתקפה מקדימה. כתוצאה מכך נעשו המצרים והירים יותר, פשיטות ה"פדאיון" נעשו פחות תכופות, ואם כי המצרים קיימו תכנית חימוש בקנה מידה עצום, מעולם לא נטלו על עצמם את הסיכון של ריכוז כוחות תיהם באורח מאיים. הספנות הישראלית בים-סוף ובמפרץ עקבה נעשתה חופשית מאז (תעלת סואץ, לעומת זאת, עדיין חסומה); ואפילו השלמתו של מוביל המים מיס-כנרת לא עוררה, עד עתה, מלחמה — למרות האיומים הקולניים.

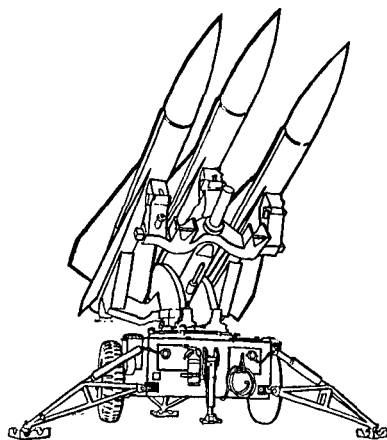
מערכת סיני לא רק הוסיפה פרק מפואר לתולדות הכוחות הישראליים המזוינים; היא גם סייעה לקדם את התפתחותו של צה"ל על-ידי נסיון חדש ובטחון עצמי גדול יותר. על כל פנים, עם כל חשיבות הלימוד מנסיון העבר, מנסיון עצמי ומנסיונם של אחרים (כולל זה של האויב), אי אפשר לקפוא על שמריה של חכמת העבר. כיום הצורך העליון הוא לקחת בחשבון את ההתפתחויות המדעיות והטכנולוגיות האחרונות והחדשות ביותר בתחום אמצעי הלחימה, ולחזות את העתיד לאור התפתחויות מהפכניות אלה.

זו פגיעה ביותר (כמו תעלת סואץ עצמה). באשר למרחק, יש לזכור, כי המרחק מגדות הנילוס לישראל הוא אותו המרחק כמו מישראל לנילוס...

בכל הנוגע לפוטנציאל הצבאי, רחוק מצבה של ישראל מלהיות נוח. אם נקבל את ההשקפה, שהפוטנציאל הצבאי מורכב מחמישה יסודות עיקריים — דמוגרפיה, גאוגרפיה, משא-בנים כלכליים, מערכת חברתית-תרבותית ומצב בין-לאומי — יש להודות, כי האויב נהנה מעליונות ראשונית בארבעה מהם. הישראליים הם מעטים נגד רבים**. הארץ היא רצועת אדמה צרה שגבה אל הים, בעוד זו של האויב היא תת-יבשת. זוהי ארץ דלה יחסית באוצרות טבעיים, בעוד שלעריבים אוצרות טבעיים אין קץ — נפט, נהרות גדולים, שטחי-קרקע נרחבים הניתנים לעיבוד. ישראל היא אומה ללא קשרים אתניים או דתיים עם שום אומה אחרת (האירוניה היא, שקשריה האתי-ניים היחידים הם עם העריבים). זוהי מדינה עם קול אחד בלבד באו"ם, המנסה לעמוד על אינטרסיה נגד גוש שלם של קולות***.

התחום היחידי בו יש לישראל יתרון איכותי ראשוני הוא המערכה החברתית. זהו הגורם המאזן והעלול גם לגבור על כל שאר היסודות יחד. ההיסטוריה המדינית של המזרח-התיכון מראה, כי דמוקרטיה פוליטית וחברתית כמו של ישראל יכולה להשיג את נאמנותם של האזרחים בדרכים, של-כמותן אין המשטרים האחרים באזור מסוגלים לזכות. ולכן יכולה להבטיח (בין שאר הדברים) את גיוסם המלא, פיסית ומוסרית כאחד, בשעה של צורך לאומי. הדבר מביא לקיומה של ממשלה יציבה יותר, אשר אינה צריכה לחשוש מפני הפיכה, לתחושה חזקה יותר של אחדות ומטרה משותפת, לרמה גבוהה יותר של תרבות כללית וחינוך, של ידע מדעי וטכני ושל בריאות פיסית והתעוררות רוחנית. הייתי מוסיף לכך תופעה, שכבר צוינה ככוח רב-עוצמה ומניע להקרבה עצמית: התחושה של „אין ברירה" של הנתקף, אשר נאלץ להגן על עצמו בידעיה ברורה, שמפלה במלחמה פירושה הקץ לאומתו. עליונותה של ישראל בבחינות חיוניות אלה עמדה לה בעבר, ואין סיבה מדוע לא תעמוד לה בעתיד, במיוחד אם היא לא רק נשמרת אלא גם מתפתחת יותר ויותר.

ושוב באשר לתפישה האסטרטגית: נותר עוד להסביר, כי ההתפתחויות החדשות באמצעי הלחימה אינן משנות את עקרונות היסוד של המלחמה אשר אומצו על-ידי ישראל, אם כי צריך ליישםם לתנאים המיוחדים השוררים בזירה המיוחדת של הסכסוך הערבי-ישראלי. עקרונות אלה הם: 1. דבקות

פרק שני

מאז מערכת סיני, לא נשארו הדפוסים המדיניים סטאטיים לחלוטין. ממשלות ערב, אם כי עדיין הן מחזיקות במצב טכני של לחומות במטרה המוצהרת להשמיד את המדינה היהודית*, נעשו בכל זאת קצת יותר ריאליסטיות. הן הודו בהדרגה, לעתים קרובות בפומבי, שלא יצאו למלחמה, אלא אם כן ישיגו עליונות צבאית על ישראל, שתהיה מוחלטת מספיק כדי להבטיח את הנצחון הסופי. הן יכולות להרשות לעצמן ריאליזם כזה: מלחמה איננה לגבן ענין של עצם קיומן; ומכיון שלישראל אין כל כונות תוקפניות, הן יכולות להמשיך לדחות כמעט ללא גבול את המתקפה שהן מאיימות לבצע. זהו שכלעצמו הישג, אשר יש לייחסו לכוחה של ישראל. אף על פי כן, מכירים בכך שריאליזם ערבי זה עלול להיות רק הישג לטנח קצר, כיון שהוא מדרבן את ממשלות ערב לקיים מאמץ חימוש בקנה מידה עצום, כדי להבטיח את העליונות המקווה. נוסף למאמץ המוגבר להשגת כלי-נשק שגרתיים, החלה הממשלה המצרית גם בתכנית שאפתנית לרכישת סוגים שונים של טילים — טילי קרקע-קרקע, טילים המשוגרים מן הים, טילי קרקע-אוויר, טילי אוויר-קרקע וטילי אוויר-אוויר. מכיון שהנסיגות המרים של העבר זיעזעו במידה מסוימת את בטחונה של המנהיגות הערבית ביכולת אנשיהם בקרב פנים-אל-פנים, הם קיוו לחזק את מערכיהם המקובלים בכלי נשק לא-כלי-כך מקובלים לטוח ארוך, המשוגרים על-ידי לחיצת כפתור.

מטרתו של פיתוח חדש ומבשר רעות זה ברורה דיה. ישראל היא מדינה קטנטונת, בעלת תעשייה מפותחת ומאוכלסת בצפיפות במספר אזוריים. ככזאת היא מהווה מטרה אידיאלית להפצצות המוניות מבסיסי טילים בטוחים ורחוקים. המנהיגים המצריים מקוים, שאחרי ריכוך אסטרטגי כזה של עיקשותה של ישראל, יצליחו לבסוף ריכוזים גדולים של שריון וגיסות מכיוונים שונים — אם בשיתוף-פעולה ואם תחת פיקוד אחד — לזרוק את הישראליים לים התיכון. בהקשר זה כדאי לציין, שמצרים מצדה לא פחות פגיעה. אם כי שטחה גדול לאין שיעור בהשוואה לישראל, הרי גם אוכלוסייתה מרוכזת לאורך שתי רצועות צרות על שתי גדות הנילוס והדלתה. מרכזי התעשייה שלה גדלים באופן מתמיד, ומערכת ההשקאה שלה, כולל הסכרים, היא מורכבת למדי, ומסיבה

* בספטמבר 1964, בוועידת הפיסגה הערבית באלכסנדריה, למשל, הם אישרו מחדש את החלטתם לזרז את ההכנות הצבאיות המשור-תפות תחת פיקוד משותף כדי לשחרר את פלשתיין מן האמפר-יאליון הישראלי „מוקדם ככל האפשר; כלומר — מיד כשהיו מסוגלים לכך“.

** יש פחות מ-2/2 מיליון יהודים בארץ ישראל, וכמעט 90 מיליון ערבים מן האוקיינוס האטלנטי ועד למפרץ הפרסי.

*** בעיית הפוטנציאל הצבאי המוכרת כאן נדונה בפירוט מלא יותר בספרי „מסך של חול: ישראל ומדינות ערב בין מלחמה ושלום“, הוצאת הקיבוץ המאוחד.

במשימה; 2. יוזמה; 3. הפתעה; 4. ריכוז; 5. חיסכון בכוח; 6) אבטחה; 7. שיתוף-פעולה; 8. גמישות; 9. תודעת היעוד*.

סכנה חמורה היא להניח, שלנוכח כוחות-קרקע חזקים יותר של האויב, בעלי יכולת-פריצה וניידות גדולה יותר, הגנתה המרחבית של ישראל, המבוססת על ישובים השולטים על משלטים ועל מעברים מן הגבול אל החוף, הינה מיושנת כיום. הגנה זו נחוצה כתמיד, ולמעשה, ככל שכוח המהלומה והניידות של האויב גדולים יותר, כן על מערכת ההגנה המרחבית להיות חזקה וגמישה יותר. יש לחזקה בביצורים מתאימים, במכשולים ובכלי נשק נ"ט ואחרים משוכללים יותר, וכן עליה לכלול יחידות ניידות קטנות המצוידות בשריון קל והפועלות בגיורה מסוימת. לסיכום: אין לבצע את תפקידיה החיוניים אלא אם כן הרעיון של הנסיגה יוצא לחלוטין מכלל אפשרות. כיוון שבארץ קטנה כמו ישראל, כל החלשה של ההגנה המרחבית עשויה להביא לכיבושה בטרם אפשר יהיה להשלים בה גיוס כללי. הגנה מרחבית מוצקה חיונית לשחרור כוחות לצורך ריכוזם במאמץ עיקרי אופנסיבי, שהינו תנאי למיגור האויב ואשר בלעדיו אין מנצחים במלחמה.

הסכנה של הפצצה המונית על ידי מפציצים וטילים על האוכלוסיה ועל בסיסים צבאיים (כולל שדות תעופה) דורשת תשומת לב מיוחדת לנשק נ"מ ולאמצעי הגנה אורחית. זו האחרונה חייבת לכלול, נוסף למקלטים נגד פצצות, טילי קרקע-אוויר, ובמשך הזמן אולי גם טילים נגד-טילים. עליה להיות בעלת יכולת גבוהה בהקמתם מחדש ובתיקונם המהיר של מתקנים צבאיים ומתקני שדות-תעופה שנפגעו. בבוא הזמן, עליה לרכוש גם מטוסים ממריאים אנכית, שבסיסיהם פגיעים פחות מאשר מסלוליה-המראה ארוכים. נוסף על כל אלה, אסור לה לפגור אחרי יכולתה הטכנולוגית של מצרים ליצור כלי נשק ארוכי טווח.

אולם אמצעי הגנה בלבד, ויהיו יעילים ככל שיהיו, אינם יכולים, כאמור, להרתיע את האויב או להבטיח נצחון. כיוון שהם רק "המגן" של הלוחמה המודרנית, בעוד ש"החרב" עדיין היא הקובעת את תוצאות המלחמה. לכן, עליהם להיות מלווים בכוח התקפי בעל יכולת הבקעה גדולה, ניידות גדולה ומכסימום גמישות, כושר הסתגלות של הדמיון וכוח איתור. כוח כזה זקוק, קודם כל, לטנקים טובים, אשר תכונותיהם העיקריות הן מהירות, משך פעולה ארוך ויכולת לחצות פגרי קרקע קשים למעבר. על הצללית שלהם להיות נמוכה, ועליהם להיות מצוידים בתותח ארוך-טווח. כן עליהם להיות מלווים בחי"ר ממונע מאומן היטב ובשירותי התחזוקה, ההנדסה וההספקה הטובים ביותר. אין להזניח חלקם של אמצעים אלקטרוניים לבקרה, להנחיה וללירוט במדיניות המודרניזציה

* על הקורא להבין, כי מסיבות בטחוניות יושמטו הרבה עובדות ומסיבות בתיאור סידורי ההגנה הנוכחיים של ישראל שיבוא להלן. למרבית הצער אנו עדיין נמצא במלחמה עם הערבים, ובתנאים כאלה אין ברירה אלא להקריב את השלמות ההיסטורית לנוכח דרישות ההגנה.

** בתפקידם של חיילי גריליה סדירים בצבא העתידי דגתי בפירוט יתר בסקירה שנדפסה ב"סורביבל", כרך VI, מס' 6 (נובדצמ' 1962), בהוצאת ה"מכון ללימודים אסטרטגיים", לונדון.

המתמדת. יש לשים דגש מיוחד על יחידות מיוחדות למבצעים ארוכי-טווח מעבר לקו האויב, יחידות המסוגלות לחדור לשטח האויב ברגל, בכלי-רכב מיוחדים, בצניחה, במסוקים או במטוסים — בהתאם למשימותיהן המיוחדות. אלה יהיו בעצם כוח גריליה, שיהיה חלק אינטגרלי מן הארגון הצבאי הכללי**.

חיל-האוויר הטקטי חייב להיות מאומן היטב, לא רק בביצוע חובותיו העצמאיות של יירוט ותקיפה באויר ונגד מטרות על היבשה ובים, אלא גם לסייע סיוע צמוד לכוחות הקרקע המתקדמים במהירות. בשעה שעיקר הכוחות המזוינים עוסק קים במבצעי קרקע, יש להגן על האגף הימי על ידי סירות וצוללות קלות-תנועה, מהירות ומצוידות בכלים מרחיקי קלוע. את כל הגייסות והמערכים הללו יש לאמן פיסית, נפשית וטכנית כיצד לפעול משך כל עונות השנה, יומם ולילה, ובכל פני שטח. כן יש לזכור, שאם כי שני הצדדים נוטים לחשוב במושגים של מלחמה קצרה ומכרעת — על ישראל, כמגן הפוטנציאלי, להיות מוכנה למלחמה ארוכה, לפחות מבחינת האספקה. אם תושג יכולת צבאית כזו שתי-ארנו, יהפוך העם הקטן לאומה רבת-עוצמה, אשר תגרום לאויב שיהסס הרבה לפני שיפתח במתקפה, ואם ינקוט האויב צעד תוקפני, יעלה לו הדבר ביוקר רב.

בכונה הוצאתי מכלל הדיון כלי נשק גרעיניים, לפחות בעתיד הקרוב. אם תינתן לישראל ברירה, היא תעדיף תמיד ייצור ורכישת אמצעי לחימה מקובלים — שלא לדבר על שימוש בהם — למרות נחיתותה המספרית.

אם, ורק אם, יושג איזון כוחות איכותי יציב, יש סיכוי סביר למנוע מלחמה באיזור זה, ואולי גם לקרב את יום השלום. מלחמה איננה תנאי הכרחי לקיומן של מדינות ערב ולהתפתחותן, ומה שעליהן להבין מעל לכל הוא, ראשית, שהשמדתה של ישראל היא מעבר לכוח, ושנית — שאגירת הנשק שהן עוסקות בה היא מעבר ליכולת משאביהן הכלכליים, ולכן היא עלולה לעכב בצורה הרתי-אסון את קידומן החברתי והכלכלי. כלי, עצם קיומה של ישראל חזקה — מבחינה צבאית, מדינית וכלכלית — יכול לסייע להן להגיע להכרה זו ולהביאן להרהור נוסף באשר לפלישה חדשה לישראל. אין לותר גם על התקווה האחרת — שהעולם כולו יגיע, במוקדם או במאוחר, להסכם בר-ביצוע, שלפיו כל המלחמות, אזוריות או עולמיות, ייעשו פחות אפשריות. אולם שיקולים אלה הם מעבר לתחום עיסוקו של המאמר.

מטרתה הסופית של ישראל היא השלום. בשעה שבמבקר שים את השלום אך אין משיגים אותו, יש לשקול לפחות ברירתו של הסכם אי-התקפה, אשר קיומו יובטח על-ידי פיקוח חרדי, אם אפשר על-ידי צותים ערביים ישראלים מעורבים. הסכם כזה יבטל את האפשרות של התקסטי-פתע אסטרטגית, ורק הוא שיוכל לבטל בכלל את האפשרות של מלחמה כללית חדשה. בינתיים, חובתו של צה"ל היא להבטיח את המשך-קיומה של ישראל, עד לשעה בה יסכימו שכניה לעשות עמה שלום. אז תגיע העת לא רק להפסקת מרוץ החימוש אלא אף לפירוקו.